SINGIDUNUM

Departmant za poslediplomske studije

MASTER-STUDIJSKI PROGRAM POSLOVNE EKONOMIJE

MASTER RAD

„UPRAVLJANJE RIZIKOM KREDITNOG PORTFOLIA BANKE, PRIMER UPRVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM U BANKARSTVU BiH“

Mentor:
Prof. dr Miroljub Hadžić

Kandidat:
Bojan Škiljević 402313/09

SADRŽAJ:

Uvodna razmatranja 4
1.1 Predmet istraživanja 5
1.2 Ciljevi istraživanja 5
1.3 Istraživačke hipoteze 6
1.4 Metode istraživanja 6
1.5 Struktura rada 7
II Deo Pojam i vrste rizika u bankarstvu 8
2.1 Pojam rizika u bankarstvu 9
2.2 Definisanje finansijskih rizika 11
2.3 Ekonomsko značenje kredita 12
2.4 Pojam i pojavni oblici kreditnog rizika 14
2.4.1 Bankarski portfolio 14
2.4.2 Transakcioni-Trgovinski portfolio 15
2.5 Parametri kreditnog rizika 15
2.6 Kreditna politika 16
2.7 Rizik individualne kreditne linije 17
2.8 Vrste kreditnog rizika 24
2.9 Vrste rizika u bankarstvu 26
2.9.1 Rizik likvidnosti 28
2.9.2 Tržišni rizici 29
2.9.3 Devizni rizik 30
2.9.4 Kamatni rizik 30
2.9.5 Rizici izloženosti banke 31
2.9.6 Rizici ulaganja banke 31
2.10 Proces odobravanja kredita 33
2.11 Faze u procesu odobravanja kredita 33
III Deo Upravljanje kreditnim rizikom i rizicima kreditiranja 39
3.1 Upravljanje rizikom kreditiranja 40
3.2 Upravljanje rizikom kratkoročnog kreditiranja 40
3.3 Karakteristike kratkoročnog kreditiranja 40
3.4 Procena kreditne sposobnosti zajmotražioca 40
3.5 Upravljanje rizikom dugoročnog kredititanja 43
3.6 Karakteristike dugoročnog kreditiranja 43
3.7 Procena kreditne sposobnosti i analiza investicionog projekta 44
3.8 Upravljanje rizikom kreditiranja stanovništva 46
3.8.1 Vrste kreditiranja stanovništva 46
3.9 Procena kreditne sposobnosti zajmotražioca kod kreditiranja stanovništva 47
3.10 Upravljanje rizikom međunarodnog kreditiranja 48

3.10.1 Pojam i vrste međunarodnog kreditiranja 48
3.10.2 Rizici međunarodnog kreditiranja 49
IV Deo Pojam i karakteristike kamatnih stopa 56
4.1 Naknada za preuzeti rizik od strane banke prilikom kreditiranja 57
4.2 Pojam kamatne stope 58
4.3 Elementi kamatne stope 58
4.4 Faktori koji utiču na kreiranje kamatnih stopa 60
V Deo Studija slučaja – Upravljanje kreditnim rizikom u bankarstvu BiH 63
Zaključna razmatranja 80
Literatura 84

UVODNA RAZMATRANJA

Sreća ili nesreća moje generacije jeste to što živimo na teritoriji na koju su pojmovi kapitalizma i tržišne privrede ušli na mala vrata tek početkom 2000. godine. Verovatno ćete se pitati kako to uopšte može biti prednost? Može, i to iz razloga što baš ova generacija ima mogućnost da o tome uči od samog početka. Naravno da ne sporim činjenicu da bi nam svima bilo mnogo bolje da su se ovim pitanjima bavile prethodne generacije. Nažalost, činjenica je da su se te generacije bavile nekim marginalnim stvarima što nas je dovelo i do toga da tek 2000 godine krećemo od samog početka.

Isti je slučaj i sa našim bankarstvom. Naše bankarstvo je do 2000 godine mnogo zaostajalo za evropskim i svetskim, da bi se u 2000 godini krenulo u opsežne reforme bankarskog sektora. U godinama pre, kredite su lako mogli dobiti i pojedinci i preduzeća. Uopšte se nije postavljalo pitanje da li će zajmotražilac biti sposoban da servisira svoje dugove, već je bilo potrebno samo da se dobije odobrenje nekog iz Centralnog komiteta. Banke su ulazile u poslove čak i kad se znalo da je mogućnost servisiranja takvih kredita malo verovatna. Garant za takve kredite bila je država koja se zaduživala u inostranstvu i na taj način obezbeđivala bankama likvidnost. Zaposleni su imali fiksno radno vreme, a odgovornost kreditnog referenta i odobravatelja kredita u banci su bile minimalne.

Međutim, sada imamo potpuno drugačiju situaciju. Naše tržište se otvorilo prema svetskom, što je uslovilo tako jaku i surovu konkurenciju, u kojoj oni koji joj se energično ne odupru nestanu preko noći. Bankarstvo se takođe uključilo u tu igru. Više nema odobravanja kredita na „lepe oči“, već se sada krediti odobravaju samo nakon opsežnih istraživanja tržišta i zajmotražioca. Banke se trude da ponude što povoljnije kredite , a pri tom se rukovode činjenicom da naplativost potraživanja mora biti maksimalna. Njihovo poslovanje nadgleda centralna banka koja poučena iskustvima Jugoskandik i Dafiment banke čeka samo mali znak nelikvidnosti i nesolventnosti kako bi zabranila rad takvim bankama.

Krediti u banci predstavljaju najobimniji deo aktive. Samim tim kamata na kredite predstavlja najveći i najvažniji izvor prihoda banke. Ove dve činjenice nam jasno stavljaju do znanja da je upravljanje kreditnim plasmanima, a samim tim i kreditnim rizikom (obzirom da loš kredit šteti banci, a nema više države koja bi to servisirala) od izuzetnog značaja za menadžment banke. Baš iz tog razloga sam odlučio da malo detaljnije obradim ovu materiju sa posebnim osvrtom na analizu i ocenu kreditne sposobnosti zajmotražioca, s obzirom da baš od toga zavisi da li će kredit biti dobro ili loše plasiran.

1.1 Predmet istraživanja

Predmet istraživanja odnosi se na upravljanje kreditnim i drugim rizicima u bankarstvu. Poseban osvrt je na analizi kreditnog zahteva od strane banke (kreditora) u cilju minimiziranja i upravljanja kreditnim rizikom.

Izbor predmeta istraživanja motivisan je značajem analize fnansijskih izveštaja i procesa odobrovanja kredita u postupku upravljanja kreditnim rizikom jer: bankarsko poslovanje izloženo je sve više kreditnom riziku što ukazuje na nemogućnost banke da naplati svoja potraživanja na osnovu odobrenih kredita, potreba i značaj stručne procene kreditne sposobnosti zajmotražioca je neophodna u cilju minimiziranja odonosno upravljanja kreditnim rizikom banke, analiza finansijskog izveštaja zajmotražioca ima ključno mesto u proceni njegove kreditne sposobnosti.

Sve veća izloženost bankarskog poslovanja finansijskim rizicima, povećan broj nelikvidnih preduzeća poslednjih godina, uslovilo je sve veću potrebu za adekvatnom procenom kreditnih zahteva i time upravljanje kreditnim rizikom.

Na osnovu finansijske analize banka će dobiti neophodne podatke, izvršiti njihovu selekciju i analizirajući ih sagledati finansijski položaj zajmotražioca, a time i njegovu kreditnu sposobnost. Ukazaćemo na značaj procene kreditne sposobnosti zajmotražioca u upravljanju kreditnim rizikom.

1.2 Ciljevi istraživanja

Naučni cilj istraživanja, jeste naučna deskripcija procesa istraživanja, analize i metoda koji se primenju u procesu odobravanja kredita, a u cilju upravljanja kreditnim rizikom banke.

Posebni cilj istraživanja, jeste prikazivanje osnovnih elemenata u postupku procesa odobravanja kredita, a u cilju relevantnog sagledavanja finansijske, odnosno kreditne sposobnosti podnosioca kreditnog zahteva.

Društveni cilj istraživanja, odnosi se na ukazivanje značaja i koristi procene kreditne sposobnosti zajmotražioca u kreditnom procesu u cilju unapređenja kreditnim rizikom poslovanja banke.

1.3 Istraživačke hipoteze

Glavna hipoteza – Upravljanje rizicima u bankarstvu je proces kojim se identifikuju, mere, prate i kontrolišu izloženosti različitim vrstama rizika. Regulisanje rizika, kao krajnji cilj celog procesa proučavanja rizika, zahteva poznavanje faktora koji određuju visinu i prirodu rizika sa kojim se u svom poslovanju sreću finansijske organizacije.

Posebne hipoteze

- definisanje kreditnog rizika i sagledavanje njegovih faktora doprineće uspešnom poslovanju banke, a samim tim i celoj privredi
- kreditna sposobnost zajmotražioca zavisi od njegovog finansijskog i poslovnog stanja
- pokazatelji finansijskog izveštaja prikazuju uspešnost poslovanja podnosioca kreditnog zahteva
- na osnovu adekvatne kombinacije finansijskih pokazatelja postiže se efektivno identifikovanje i procena poslovanja zajmotražioca što ukazuje na mogućnost otplate duga.

1.4 Metode istraživanja

Predmet, ciljevi i hipoteza istraživanja, opredelili su nas na dijalektički proces istraživanja kao i primenu osnovnih analitičkih i statističkih metoda, a posebno dedukcije, indukcije, sinteze, analize kao i komparativne metode.

Postupak istraživanja vrši se i na osnovu analize sadržaja dokumenata na nivou primarnih i sekundarnih izvora (teorijske građe i ranije izvršenih istraživanja).

Adekvatna primena metoda omogućava da se steknu pouzdana saznanja o predmetu istraživanja, o činjenicama, pojavama, procesima i odnosima na kojima počiva, ali i o pojmovima, stavovima i zaključcima koji su relevantni za ispunjavanje svrhe ovog rada.

Primenom odabranih metoda postiže se naučni, posebni i društveni cilj predmeta istraživanja rada.

1.5 Struktura rada

Struktura rada podeljena je u četiri poglavlja, gde svako od njih ima podjednaku važnost u ispunjenju cilja rada a to su:

PRVI DEO Pojam i vrste rizika u bankarstvu

DRUGI DEO Upravljanje kreditnim rizikom i rizikom kreditiranja

TREĆI DEO Naknada za preuzeti rizik od strane banke prilikom kreditiranja

ČETVRTI DEO Praktičan primer sa osvrtom na Bankraski sektor u BiH

U **prvom delu** rada smo krenuli od pojma rizika, gde smo naveli neke od definicija rizika, kao i finansijskog rizika. Takođe smo obasnili pojam kredita i ekonomsko značenje kredita. Najvećim delom u ovom delu rada bavili smo se kreditnim rizikom i kreditnom politikom, prikazali smo osnovne karakteristike kreditnog rizika i faktore koji utiču na njega, kao i podelom tj. vrstama kreditnog rizika. Na kraju ovog dela rada obradili smo proces i faze u procesu odobravanja kredita.

U **drugom delu** rada prikazaćemo načine svođenja rizika kreditiranja na minimum. Obradili smo upravljanje i karakteristike kratkoročnog i dugoročnog kreditiranja, kao i kreditiranje stanovništva, procena kreditne sposobnosti zajmotražioca, upravljanje rizikom međunarodnog kreditiranja i upravljanje rizicima u poslovanju banke. Najvećim delom smo objasnili upravljanje kreditnim rizikom. Cilj ovog dela rada je da ukaže na potrebu upravljanja kreditnim rizikom u cilju očuvanja i postizanja uspešnog poslovanja u bankama.

U **trećem delu** rada definišemo pojam i elemente kamatnih stopa i načine na koji se utvrđuju, kao i faktore koji utiču na kreiranje kamatnih stopa. Spomenuli smo i naknadu za preuzeti rizik od strane banke prilikom kreditiranja.

U **četvrtom delu** rada prikazan je praktičan primer Bankarskog sektora BiH. Bankarski sektor u BiH regulisan je entitetskim zakonima o bankama, koji su u velikoj meri harmonizovani, a kojima se uređuje osnivanje, poslovanje, upravljanje i supervizija komercijalnih banaka u BiH, te zakonima o agencijama za bankarstvo, koji definišu ciljeve, nezavisnost, nadležnost i odgovornost. Prikazali smo pomoću tabela i grafikona sa teoretskim delom institucionalni okvir bankarskog sektora u BiH, karakteristike, strukturu bilansa banaka, kredite i kvalitet aktive banaka.

II DEO

POJAM I VRSTE RIZIKA U BANKARSTVU

2.1 Pojam rizika u bankarstvu

Upravljanje rizicima kao naučna disciplina je relativno nova i njen nastanak je bio uslovljen ekonomskim krizama u svetu i globalizacijom svetskog tržišta. Ono obuhvata identifikaciju, merenje, praćenje i kontrolisanje rizika. Kada je reč o bankarstvu, banka, kao preduzeće sa specifičnom finansijskom strukturom izložena je isto tako specifičnim rizicima, kojima treba upravljati na adekvatan način, tako što će se prvo izvršiti identifikacija različitih oblika rizika, zatim merenje rizika pomoću kvantitativnih metoda i definisanje postupka koji će se upravljati tim rizicima.

Rizici, kao mogućnost apsolutnog ili relativnog gubitka u odnosu na očekivanja u poslovanju banaka sa karakteristikama svakog bankarskog posla, a osvajanjem novih instrumenata, tehnika i strategija, novih bankarskih proizvoda, a naročito finansijskih derivata, lista rizika se neprestano širi. Neizvesnost raste sa promenama u kamatnim stopama, promenama depozita i sa nesposobnošću dužnika da vrati kredit, ali i pod dejstvom faktora kao što su deregulacija, moralni hazard, kao i ulaskom banaka u poslove koji ranije nisu bili tradicionalno bankarski.

U literaturi postoje različite definicije rizika kojima su izložene banke u svom poslovanju. Među definicijama se ubrajaju sledeće:

1. Verovatnoća gubitka ili izloženost gubitku,
2. Mogućnost ili šanse za nastanak gubitka,
3. Opasnost koja može prouzrokovati gubitak,
4. Opasni poduhvat ili uslovi koji povećavaju verovatnoću učestalosti ili ozbiljnosti od gubitka,
5. Mogućnost da stvarni gubici odstupaju od očekivanih,
6. Neizvesnost u odnosu na gubitak.

U savremenim uslovima poslovanja banaka, smatra se da postoji pet faktora koji utiču na rizik njihovog poslovanja. To su:

1. **T - rizik tehnologije** – sa razvojem tehnologije došlo je do masovne upotrebe elektronike u bankama, u hardverskom i softverskom smislu. Rizik tehnologije se sastoji u problemima vezanim za tehnologiju, a uključuje negativne posledice banaka za zaradu, profit i kapital[1]

[1] *Risk Management Glossary- Risk and Insurance Management Society, New York 1985, str. 66*

2. **R - rizik promene propisa** – predstavlja rizik koji nastaje izmenom zakona i drugih propisa, koji mogu delovati direktno negativno na sposobnost banke da zarađuje ili indirektno na njenu sposobnost da se prilagodi izmeni propisa.
3. **I - rizik kamatne stope** – javlja se usled promena kamatnih stopa, koje su u savremenim uslovima date za poslovne banke, jer na njih banke pojedinačno nemaju preteranog uticaja, već se tržišno formiraju.
4. **C - rizik korisnika** – rizik koji je vezan za mogućnost da klijent banke bude preuzet od konkurentskih banaka. To su u najvećem riziku najveći klijenti banke oko kojih se između banaka vodi pravi tržišni rat, od čijih depozita i plasmana banka najviše i zavisi.
5. K – rizik adekvatnosti kapitala – rizik solventnosti – ukoliko se pokaže realnim da su materijalizovali gore navedeni rizici, to može dovesti do rizika da je ugrožena solventnost, odnosno adekvatnos kapitala poslovne banke. Samim tim banka ulazi u zonu neusklađenosti sa međunarodnim standardima bankarskog poslovanja koji su inkorporirani u nacionalno zakonodavstvo.

„Rizik je stanje u kojem postoji mogućnost negativnog odstupanja od poželjnog ishoda koji očekujemo ili kome se nadamo. Stoga možemo reći da bi rizik postojao u finansijskom poslovanju mora da: bude moguć, izaziva ekonomsku štetu, bude neizvestan i bude slučajan."

Rizik (risk) se najopštije može poistovetiti sa stanjem u kojem postoji mogućnost nastupanja nekog štetnog događaja. U ekonomiji, pod štetnim događajem se podrazumeva gubitak (loss) ili neočekivani trošak (unexpected cost). Sa teorijskog aspekta rizikom se smatra neizvesnost u pogledu ishoda nekog događaja, u situaciji kada postoje dve ili više oprečnih mogućnosti.

Objašnjavajući pojam rizika, bitno je odvojiti njegovo značenje od pojma neizvesnosti. Neizvesnost podrazumeva stanje budućnosti koje određuju poznati činioci, ali se ne zna njihov intezitet i njihovo poreklo. Za razliku od neizvesnosti, rizik se vezuje za određenu izvesnost, odnosno verovatnoću nastupanja štetnog ishoda. Ta verovatnoća može biti veća ili manja, i drugim rečima se naziva mera rizika ili stepen rizika.[23]

[2] *Hadžić M., Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str. 400*
[3] *Vaughan E., Vaughan T., Osnovi osiguranja-Upravljanje rizicima, Mate (John Wiley&Sons,Inc.), Zagreb, 1995, str. 4-6*

2.2 Definisanje finansijskih rizika

Na savremenim finansijskim tržištima finansijske organizacije izložene su brojnim rizicima. Razlozi su brojni: od nedovoljne diversifikacije poslovanja i sklonosti ka ulaženju u rizične, a profitabilne aranžmane, do potresa na berzama i globalnih finansijskih kriza. Međutim, sve veća izloženost dejstvu brojnih rizika, zahteva se njihovo upravljanje i kontrolu.

Savremena poslovna strategija počiva na tri važna činioca: novac, vreme i rizik. Izveštaji finansijskih institucija predstavljaju najvredniji izvor saznanja o tome što finansijske institucije, odnosno preduzeća i banke rade u odnosu na identifikovanje rizika i šta sve preduzimaju da bi njime, što efikasnije upravljali. Finansijski rizik se ispoljava dvostruko, u materijalnom i nematerijalnom vidu. Materijalna komponenta predstavlja gubitak dela ili celine iznosa ulaganja, a nematerijalna komponenta predstavlja gubitak poslovnog ugleda (reference i imidž).

Dakle, u finansijskom poslovanju, rizik bi mogao precizno definisati kao mogucnost da plasirana sredstva neće zaraditi očekivanu stopu prinosa , odnosno da će nastati gubitak u konkretnom poslu. Evo nekoliko kratkih definicija rizika:

- verovatnoća gubitka ili izloženosti riziku,
- opasnost koja može prouzrokovati gubitak,
- imovina ili pojedinac izložen gubitku,
- odstupanje od stvarnih gubitaka,
- psihološka neizvesnost u odnosu na gubitak,
- gubitak potencijalnog iznosa novčane mase,
- odstupanje od realnih gubitaka i slično.

Uglavnom, povećana izloženost jednom od finansijskih rizika, može značajno da povećava uticaj i drugih rizika zbog njegove međuzavisnosti, odnosno efekta sinergije. Jedan od najznačajnijih i najčešće pominjanih finansijskih rizika u teoriji i praksi jeste rizik u bankarstvu. [4]

[4] *Bessis, Joel. 2004. Risk management in banking. New Jersey: John Willey& Sons LTD, str. 40*

2.3 Ekonomsko značenje kredita

U ekonomskoj i finansijskoj nauci pojam kredita predstavlja privredno-pravi pojam pod kojim se podrazumeva dužničko-poverilački odnos u kome poverilac ustupa pravo raspolaganja novcem dužniku na izvesno vreme i pod izvesnim uslovima (pokriće, kamata, rok, način otplate itd.)

Kredit je, u stvari, privremena usluga koju čini poverilac dužniku tako što mu ustupa na raspolaganje određenu sumu novca ili neki predmet, što ukazuje da kredit odvaja na neki način pravo raspolaganja od sopstvenosti. Bitno je da kod kredita postoji načelo povratnosti. Kredit se po pravilu daje uz određenu kamatu koja je dužniku ustupljena na privremenu upotrebu i raspolaganje. Sam izraz kredit potiče od latinske reči credo, što znači verovati. Prvobitni pojam poverenja još je bitan kod ličnog kredita, gde se zadužuje pojedinac, dok se u masovnoj upotrebi kredita, kreditni odnos manje zasniva na ličnom poverenju, a više na sistemu raznih obezbeđenja i garancija koja je korisnik kredita dužan da obezbedi davaocu kredita.

Reč kredit potiče od latinske reči creditio i predstavlja sporazum ili ugovor kojim se neka novčana vrednost daje u zamenu za obećanje da će se pozajmljena sredstva vratiti u dogovorenom roku zajedno sa pripadajućom kamatom. Iz ovoga se može zaključiti da kamata predstavlja cenu novca i da je ona ustvari naknada za rizik kojem se izložio zajmodavac stupajući u ovakav poslovni aranžman.

Postoji više razloga za pozajmljivanje novčanih sredstava putem kredita. Naime, nekom je novac potreban da bi kupio neko sredstvo koje mu je baš sada potrebno, ali momentalno nema dovoljno novca za njega. Drugima je pak novac potreban kako bi obnovili ili unapredili svoju proizvodnju, za šta takođe trebaju ogromna sredstva. Na kraju nekome novac treba kako bi sebi priuštio neko egzotično putovanje ili jednostavno kako bi novac potrošio na uživanje i sl. Banke i druge finansijske institucije postoje baš zato kako bi ovim ljudima omogućile da ispune svoje želje.

Osnovna funkcija banaka jeste prikupljanje depozita (plaćajući pasivnu kamatnu stopu) i njihovo plasiranje (naplaćujući aktivnu kamatnu stopu). Ovaj vid finansiranja predstavlja najveći i najvažniji izvor finansiranja banaka, pa stoga banka ne sme srljati u takve aranžmane, već mora pažljivom i preciznom kreditnom politikom da se upušta u svaki posao pojedinačno. Tako smo došli do prve stavke u upravljanju rizikom kreditnog portfolia banke, a to je razumna kreditna politika.[5]

[5] *Bessis, Joel. 2004. Risk management in banking. New Jersey: John Willey& Sons LTD, str. 40 – drugo izdanje*

Novčani kredit u zemljama trzišne ekonomije izjednačava se sa svim ostalim vrstama robe, iako on ima posebno tržište i posebnu cenu, koja se izražava u visini kamatne stope. Veliki značaj kredita i njegovog uticaja izražava se u njegovoj mobilizatorskoj ulozi.

Bez organizovanog kreditnog angažovanja velike sume novca koje se nalaze u privredi i kod stanovništva bile bi neiskorišćene. Pošto se mobilišu i koncentrišu, ta sredstva se bankarskim kreditima usmerava tamo gde su najpotrebnija i najkorisnija, čime se ubrzava reprodukcija i doprinosi jačanju proizvodnih snaga. Finansijski i ekonomski gledano i u zemljama tranzicije kredit ima isti značaj.

Kredit se u privrednom životu zemlje može razvrstati prema nizu kriterijuma:

- Prema obliku u kojem se daje može se podeliti na naturalni, robnonovčani i novčani.
- Prema upotrebi tj. nameni za šta se koriste sredstva mogu biti potrošački i proizvođački, koji se dalje mogu podeliti na obrtne i investicione kredite.
- S obzirom na rok odobravanja i naplate krediti mogu biti kratkoročni, srednjoročni i dugoročni.
- Prema obezbeđenju kredita postoje lični (personalni) i pokriveni (realni) krediti.
- Prema uslovima otplate: cele, obročne i amortizacione kredite.
- U odnosu na plaćanje kamate mogu se razvrstati na kamatne i beskamatne.
- S obzirom na oblik u kome su dati imamo eskontne (menične), lombardne (založne), kredite po tekućem računu.
- Za statističke svrhe je važna podela na odobrene i iskorišćene kredite, planirane i ne planirane kredite.

Takođe, u privrednom životu i finansijskoj praksi mogu se nabrojati sledeće najznačajniji funkcije kredita:

1. Mobilizatorska funkcija koja se sastoji u prikupljanju odnosno mobilizaciji svih novčanih sredstava koja su u društvu i privredi rascepkana na brojnim mestima i usitnjena u rukama mnogih vlasnika, a koja se nalaze privremeno van proizvodne i prometne funkcije.
2. Kredit za reprodukciju omogućuje likvidnost i kontinuitet proizvodnje (prosta reprodukcija), doprinosi ubrzanju i povećanju reprodukcije (proširena reprodukcija) i regulisanju ponude i tražnje na tržistu, što je ujedno i jedna od najvažnijih funkcija kredita..
3. Kredit obezbeđuje likvidnost, kontinuitet i stabilnost privređivanja. Ova funkcija dolazi do izražaja u obezbeđivanju sredstava u periodu dok se proizvodnja ne realizuje, posebno u organizacijama sa sezonskim karakterom proizvodnje i prodaje.

4. Kredit kao regulator ponude i tražnje na tržištu. On omogućava da se kupci na tržištu pojavljuju kao potrošači i onda kada nemaju dovoljno sopstvenih sredstava.

5. Uticaj kredita na međunarodnu ekonomsku razmenu je takođe evidentan jer je izvozni kredit postao sredstvo konkurentske borbe, jer se nova tržišta ne mogu osvojiti bez kreditne podrške plasmanu robe.

6. Kredit kao mobilizator razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja- ima poseban značaj u međunarodnim privrednim odnosima za razvoj privredno nedovoljno razvijenih zemalja, jer se pomoću njega lakše može prebrodit sopstvena akumulacija i ubrzati razvoj.

7. Kontrolna funkcija kredita u privredi predstavlja važan oblik ukupne finansijske kontrole. Pomoću kredita se ostvaruje permanentna kontrola poslovanja preduzeća koja se kreditiraju.

2.4 Pojam i Pojavni Oblici Kreditnog Rizika

U svom poslovanju menadžment u bankama svakodnevno pravi kompromise, između veličine rizika i veličine prihodnih stopa. Kreditni rizik je najbitniji u bankarstvu. Rizik gubitka nastaje usled mogućnosti da plasirana sredstva ne budu vraćena kroz amortizaciju kredita. Gubitak može biti kompletan, a može biti i delimičan ukoliko se deo sredstava ipak amortizuje. Kreditni rizik takođe uključuje detoraciju kreditnog rejtinga preduzeća, što podrazumeva pad pozicije preduzeća na rejting listi. Međutim, pad rejtinga ne podrazumeva i gubitak sredstava, mada implicira povećanje mogućnosti gubitka. Takođe pomeranje faktora rizika u pravcu njegovog rasta, povećava i očekivani tržišni prihod, što je bitan parametar kod sekjuritizacije kredita i kreditnih derivata.

2.4.1 Bankarski portfolio

Kreditni rizik je posebno kritičan kada dođe do gubitaka sredstava u kreditnim plasmanima ka bitnim klijentima. Postoje različiti oblici gubitaka: kašnjenje u amortizaciji sredstava, restruktuiranje uslova zaduženja, bankrot. Jednostavni incidenti u amortizaciji kredita kao što su manja kašnjenja, sama po sebi ne predstavljaju gubitak. U praksi period tolerancije po pitanju kašnjenja u realizaciji anuiteta iznosi 3 mjeseca. Ukoliko ipak, klijent nije spreman na duži rok da realizuje svoje obaveze banka ima alternative, ili da ide u pravcu konsolidacije klijenta i reprogramiranja kreditnih obaveza, ili da učestvuje u procesu likvidacije subjekata, odnosno njegove akvizacije ili pripajanja drugom nekom subjektu. U ovim procesima gubitak banke je izvestan. Prema tome,

može se zaključiti da gubitak nestaje u situacijama ozbiljnijim od običnog incidenta u plaćanju.[6]

Nije lako kvantifikovati kreditni rizik, i pored činjeniće da je iz vremenskih serija moguće derivirati mogućnost neizvršenja obaveza i stopu pokrića usled gubitka, koja zavisi od situacije samog subjekta. Takođe je tesko utvrditi korelaciju, međuzavisnost gubitaka ostvarenih u diverzifikovanom portfoliju banke, odnosno utvrditi faktore koji utiču na detoraciju ukupnog portfolija.

2.4.2 Transakcioni –trgovinski portfolio

Tržište kapitala vrednuje kreditni rizik emitenata u zajmotražioca. Kreditni rizik utrživih zajmova je takođe predmet posmatranja rejtinga agencije. Kreditni rizik je ovde vidljiv kroz „credit spread“, razliku oćekivanog prihoda od „sigurnog“ plasmana, odnosno od prihoda plasmana u obveznice preduzeća. Mogućnost transakcionog portfolia, jeste njegova prodaja pre nego hartije od vrednosti dospeju u gubitak. Ukoliko kreditni rejting dužnika se pogorša, hartije od vrednosti se mogu prodati po nižoj ceni. U slučaju neočekivanog gubitka pojavljuje se razlika između cene hartija od vrednosti pre i posle objavljivanja gubitka dužnika po datoj hartiji, budući da je cena pre gubitka znatno veća. Prodana cena svakako zavisi od likvidnosti tržišta, ali svakako jedan od faktora koji utiče na cenu je i kreditni rizik.

Kreditni rizik kod transakcionih instrumenata otvara mnogobrojna pitanja. Koja je veličina potencijalnog gubitka pojedinačnog instrumenta i celokupnog portfolija u budućnosti? Da li je tržišna cena instrumenta adekvatna tržišnom riziku? Koja će biti cena instrumenta ako se rizik realno ostvari?

2.5 Parametri kreditnog rizika

Glavne komponente kreditnog rizika su izloženost kreditnom riziku, verovatnoća gubitka, detoracija kreditnog rejtinga i procenat pokrića gubitka. Rangiranje je tradicionalno utvrđivanje kreditnog rejtinga zajmotražioca. Najpoznatije rejting agencije su Standard and Poor i Fitch. Rejting agencije radije ocenjuju konkretan dužnicki odnos, nego zajmotražioca, budući da se rizičnost svakog kreditnog plasmana menja zavisno od stepena zaduženosti zajmotražioca, kolaterala, kao i od nivoa prioritetnosti konkretnog duga. Banke koriste proceduru internog rangiranja preduzeća, pošto većina preduzeća nema javni kreditni rejting publikovan od strane agencija. Interno rangiranje

[6] *Đukić Đ.,Bjelica V.,Ristić Ž.-Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003, str.186*

vrši se shodno zahtevima i standardima banke. U obzir se uzima kako rizik samog zajmotražioca tako i rizik garancije odnosno stope pokrića.[7]

Rangiranje takođe obuhvata i tzv. Country risk koji podrazumeva politički rizik poslovanja u jednoj zemlji. Zatim, lokalne monete se uzimaju u obzir tokom rangiranja. Rangiranje se fokusira na rizik individualne kreditne linije odnosno zajmotražioca dužnika. Bankama je jako bitan ukupni rizik portfolija kreditnih plasmana. Od broja dužnika, njihovih delatnosti, obima plasiranih sredstava u pojedine delatnosti, grupe dužnika, odnosno različite zemlje, direktno zavisi rizičnost portfolija.

Portfolio kreditni rizik je kritičan parametar sa stanovista mogućeg rizika, pa je bitno utvrditi veličinu kapitala za pokrivanje ovog rizika. Prema tome, sledeći izazov utvrđivanja kreditnog rizika jeste iznalaženje portfolio efekta. Ovo predstavlja komplexan zadatak, što zbog nedostataka podataka koji se odnose na kreditni rizik, što zbog metodoloske problematike utvrđivanja koleracija između stupnja rizičnosti dužnika koji se nalaze u bankinom portfoliu.

2.6 Kreditna politika

Kreditna politika banke treba da predstavlja okvir kreditne aktivnosti banke, koji je sastavljen od jasne svakodnevne operativne procedure. Ono na čemu treba da se zasniva kreditna politika jeste maksimizacija profitabilnosti kreditne aktivnosti u okviru rizika prihvatljivog za banku. To znači da se ne sme srljati sa donošenjem odluka o odobravanju kredita i da se ne ulazi u poslovne aranžmane koji su visoko rizični. Da bi se to moglo postići potrebno je da banka ima odgovarajući stručni kadar, koji će biti garancija za odgovarajući nivo kvaliteta kreditnog portfolija i održavanje nivoa kreditnih gubitaka u skladu sa obimom rasta kreditne aktive.

Smatra se da se efektivna kreditna politika banke treba prepoznati po:

- Uspešnom menadžmentu kreditne aktivnosti (odobravanje kredita i njihova uspešna naplata)
- Zahtevima za integraciju upravljanja aktivom i pasivom banke i
- Odobravanju kredita i sistemu upravljanja kreditom koji moraju biti pažljivo razrađeni

Pod uspešnim menadžmentom kreditne aktivnosti podrazumeva se plasiranje kredita i njegova naplata. Dobar kreditni referent treba konstantno da prati razvoj situacije vezane za zajmotražioca i u slučaju nastanka nekih problema koji bi uzrokovali

[7] *Đukić Đ.,Bjelica V.,Ristić Ž.-Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003, str. 187*

nemogućnost servisiranja duga, da brzo reaguje nastojeći da zajedno sa zajmotražiocem uklone nastale probleme. [8]

Što se tiče zahteva za integracijom upravljanja aktivom i pasivom banke tu se pre svega misli na vremensko uravnoteženje uzimanja depozita i plasiranja kredita.

Dugoročni depoziti treba da se plasiraju u dugoročne kredite, a kratkoročni depoziti u kretkoročne kredite. Na taj način bi se izbegla opasnost nelikvidnosti banke, jer u slučaju da se veći broj kretkoročnih sredstava plasira u dugoročne plasmane može se doći u situaciju nelikvidnosti.

2.7 Rizik Individualne Kreditne Linije

Parametri kreditnog rizika. Tema ovog poglavlja biće parametri rizika individualne kreditne linije. Kreditni rizik je potencijalni gubitak u slučaju da dužnik ne može da izmiri svoje obaveze, ili u slučaju da dođe do detoracije kreditnog rejtinga dužnika. Najbitnije komponente ovog rizika su: izloženost riziku („exposure at default“- označava se skraćenicom ED), vjerovatnoća neizvršenja obaveza („default probabilities“-označava se kraćenicom DP) i gubitak uslijed neizvršenja obaveza („Loss given default“- LGD). Izloženost predstavlja iznos sredstava koja se nalaze pod rizikom. Vjerovatnoća neizvršenja obaveza, odosno vjerovatnoća detoracije kreditnog rejtinga, govore o statističkoj vjerovatnoći da zajmoprimac neće vratiti sredstva u roku, odnosno da će se pogorsati pripadajući mu kreditni rejting. Pokrića smanjuju gubitak sredstava u slučaju neizvšenja obaveza. Pokrića mogu biti u formi garancija i kolaterala. Tradicionalni pristup kreditnog rizika odnosi se na dužnike, preduzeća odnosno finansijske institucije. Međutim, i pored modela za kontrolu rizika, identifikovanje i konrola rizika je i dalje izazov.

Izloženost riziku ili kako se u ango-saksonskoj literaturi navodi „Exposure at risk“, predstavlja iznos sredstava koja će se u vidu zajmova plasirati u vremenskoj perspektivi. U praksi, izloženost riziku jeste zajednička varijabla za kreditni rizik. Menadžment kreditnog rizika postavlja limite na iznos koji može biti odobren preduzeću, privrednoj grani odnosno regionu. Izloženost riziku predstvalja „kvantitet“ rizika, odnosno iznos preostalih potraživanja po osnovu plasiranog zajma. Izloženost se može uzeti u knjigovodstvenom iznosu ili prema modelu mark-to-market.

Procena gubitka usled korišćenja knjigovodstvene vrednosti ne uzima u obzir detoraciju kreditnog rejtinga, koja se ne realizuje u knjigovodstvenoj vrednosti, ali povećava mogućnost neizvršenja obaveza zajmoprimaoca. Mark-to-market model

[8] *Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment“ Feljton, Novi Sad, 2002. str. 94*

izražava detoraciju kreditne vrednosti, time što se povećava rizik, povećava se i faktor diskontovanja, čime se realna vrednost zajma umanjuje.[9]

Sam obim sredstava plasiran u zajmove nije dovoljan da izrazi izloženost riziku, već se kao adekvatniji parametar uzima veličina sredstava plasirana u zajmove, kod kojih dužnik ne izvršava obaveze. Ovaj parametar se označava terminom „Exposure at Default“ (EAD). Kod terminski definisanih zajmova lako je utvrditi iznos sredstava koja se u vremenskom horizontu nalaze pod uticajem rizika. Međutim za većinu zajmovnih plasmana ne može se utvrditi iznos sredstava koji će se naći pod rizikom, budući da je zajmoprimcu data mogućnost da u datom periodu, vuče zavisno od sopstvenih potreba, određeni iznos sredstava.

Za bankarske zajmove relevantna je podela na „on balance sheet“ i „of balance sheet“ transakcije. Podaci koji definisu izloženost riziku su:

- Iznos i ročnost ugovorenog zajma.
- Šema amortizacije terminski definisanog zajma
- Ročnost prava vučenja tranši raspolozivog zajma
- Tekuće korišćenje iznosa raspoloživog zajma

Za veliki broj zajmovnih plasmana zajmotražiocu je ostavljeno da vuče sredstva po sopstvenoj potrebi do određenog limita. Ugovorene kreditne linije su „on balance sheet“ za iznos sredstava koja su povučena , odnosno „of balance sheet“ za iznos sredstava koja nisu povučena, ali koje zajmotražilac može iskoristiti u datom periodu.

Neizvršavanje kreditnih obaveza i migracija rizika. Rizik neizvršenja obaveza predstavlja verovatnoću da klijent neće izvršiti svoje obaveze. Postoji nekoliko situacija koje se mogu tretirati kao neizvršene obaveze. Pomeranje-migracija kreditnog rizika, može biti u pravcu većeg rizika, tačnije pomeranje ka klasama nižeg rejtinga (detoracija kreditnog rejtinga). Takođe pomeranje može biti i u pravcu smanjenja rizika, dakle ka klasama višeg rejtinga. U slučaju neizvršenja obaveza utvrđuju se gubici.

1) Definicija neizvršenja kreditnih obaveza Nekoliko je definicija neizvršenja obaveza dužnika koje proističu iz zajma. Za kreditni rizik se u engleskoj terminologiji često koristi izraz default risk, pri čemu default nastaje u tri slučaja:

[9] *Ćirović M. „Bankarstvo“, Naučno društvo Srbije, 2007. Str. 332*

• Prvi, ukoliko dužnik ne izvrši plaćanje po kreditnom ugovoru ni posle najmanje 3 meseca od momenta dospeća.[10]

• Drugi slučaj, ako dužnik prekrši neku od zaštitnih klauzula u kreditnom ugovoru. Tada se po automatizmu pokreću pregovori između banke i dužnika, a u protivnom banka zahteva da dužnik vrati celokupni dug.

• Treće, ekonomski default nastaje kada ekonomska odnosno tržišna vrednost aktiva dužnika padne ispod vrednosti njegovog duga. Pri tome ekonomska vrednost duga predstavlja vrednost očekivanih novčanih budućih tokova cash flows, diskontovanih na sadašnji trenutak adekvatnom diskontnom stopom. Naime, ako tržišna vrednost aktive dužnika padne ispod tržišne vrednosti duga, onda to znači da su sadašnja očekivanja budućih novčanih tokova takva da se dug ne može vratiti. Ipak, u ovom slučaju, kreditor tj.banka nema pravo da pokrene pravni postupak protiv dužnika.

2) Neizvšavanje obaveza i verovatnoća migracije. U nekim situacijama postoji unakrsno neizvršavanje obaveza što je karakteristično za krizu likvidnosti u privredi (kada dolazi do nelikvidnosti u čitavom reproduktivnom lancu). U ovakvim situacijama zajmodavac po pravilu redefiniše uslove amortizacije zajma, ukoliko to ne uradi, postoji mogućnost da zajmoprimac-dužnik bankrotira. Za praćenje mogućnosti ekonomskog default-a, koga kako je rečeno karakteriše pad vrednosti aktive dužnika ispod vrednosti zajma, primenjuje se model Merton-a (1974). Takođe ovaj se pristup, u cilju utvrđivanja verovatnoće neizvršenja obaveza koristi i u modelu KMV Credit Monitor.

Rejting agencije smatraju da do neizvršenja obaveza dolazi kada se anuiteti ne plaćaju shodno planu amortizacije kredita. Novi Bazelski standardi situaciju redefinisanja kreditnih obaveza usled nelikvidnosti dužnika- zajmoprimca, tretiraju takođe kao default- neizvršenje obaveza. Bazelski standardi takođe nalazu i evidenciju frekvencije neizvršenja obaveza u prošlosti. Ova frekvencija se prati po klasama rejtinga i iz nje se derivira verovatnoća neizvršenja obaveza.

Kada se utvrdi rejting zajmoprimca poznata je i frekvencija neizvršenja obaveze date rejting klase u prošlosti. Ekonomski default se razlikuje od pravnog tretmana neizvršenja obaveza, ali su značajne za predviđanje ove mogućnosti.

Verovatnoća pomeranja kreditnog rejtinga jeste verovatnoća da će se kreditni rejting preduzeća pomeriti iz jedne klase u drugu klasu. Neizvršenje obaveza predstavlja fazu detoracije kreditnog rejtinga i predstavlja posebnu klasu. U slučaju

[10] *Ćirović M. „Bankarstvo“, Naučno društvo Srbije, 2007. Str. 156*

neizvršenja obaveza gubitak se materijalizuje kroz vrednost preostalog duga, koji ne biva pokriven realizacijom kolaterala. Verovatnoća migracije zavisi od evidentiranih podataka iz prošlosti. [11]

Migracija u bilo kom smeru ne menja knjigovodstvenu vrednost zajma, ali se menja verovatnoća neizvršenja obaveza. Mark-to-market metodologija vrednuje promene u kreditnom rejtingu, budući da se diskontovanje budućih novčanih tokova kroz amortizaciju, vrši faktorom diskontovanja koji zavisi od credit spread-a. Credit spread se razlikuje zavisno od klase rejtinga. Podaci iz prošlosti daju nam frekvenciju neizvršenja obaveza, zavisno od toga što je postavljeni kriterijum za utvrđivanje situacije koja se podrazumeva pod neizvršavanje obaveza. Rejting agencije daju frekvenciju neizvršenja obaveza, koja nastaje usled kašnjenja većeg od 90 dana. Neke centralne banke evidentiraju podatke koje se odnose i na bankrot-likvidaciju i neblagovremeno izvršavanje kreditnih obaveza u prošlosti.

Nedostatak ovih podataka jeste da oni ne iskazuju verovatnoću neizvršenja obaveza po klasama rejtinga, kao što je to slučaj sa rejting agencijama. Banke vrše interno rangiranje zajmoprimaoca, koristeći se rejtingom datim od strane agencija. Agencije rangiraju sposobnost zajmoprimca za preuzimanje konkretne finansijske obaveze (issue-specific credit ratings), kao i za opšti kreditni rejting zajmoprimca (issuer credit ratings). Verovatnoća neizvršenja obaveza proizilazi iz frekvencije neizvršenja obaveza date klase rejtinga u prošlosti. Banka vrši analizu zajmoprimca vezano za mogućnost konkretnog zajma, u čemu oponaša metodologiju kredit rejting agencije, time što banka u bitnome se oslanja i na iskustvo koje ima sa datim zajmotražiocem. Pristup internog rangiranja poznat je kao Internal Ratings-Based i zahtevan je od stabe novih bazelskih standarda.

Pokriće rizika (obezbeđenje zajma). Kolateral, ugovorne klauzule i garancije služe za preuzimanje rizika koje zajmodavac-banka preuzima na sebe. Sredstva obezbeđenja zajma smanjuju gubitak usled neizvršenja zajma- Loss given default (LGD). Gubici kod kreditnog rizika direktno zavise od stope pokrića, čime stopa pokrića postaje ključni parametar- input u kalkulisanje kreditnog rizika. Novi bazelski standardi stavljaju naglasak na prikupljanju i organizovanju podataka koji se tiču stope pokrića. Pokriće u slučajevima neizvršenja obaveza zavisi od vrste obezbeđenja.

Kolateral na jednoj strani služi kao pokriće gubitaka zajmodavcu u slučaju neizvršenja obaveza, takođe predstavlja i podsticaj zajmotražiocu da zajam realizuje prema ugovoru. Ukoliko ne izvrši obaveze dužnik može ostvariti gubitak, ukoliko je kolateral veći od duga. Spread ima bukvalno značenje širenja. U zadatoj tematici

[11] *Ćurčić 0,Uroš. 2002 .Bankarski portfolio menadzment. Novi Sad: Stylos. Str. 213*

označava onaj deo kamatne stope za dati zajam koji prelazi nerizičnu kamatnu stopu. Dakle, što je veći rizik, kamatna stopa će biti veća, a samim tim credit spread će biti veći.[12]

Postojanje kolaterala umanjuje kreditni rizik, ukoliko se kolateral može lako preduzeti, odnosno prodati. Kolateral je kao instrument zaštite od kreditnog rizika široko prisutan u praksi. Postoje više tipova kolaterala i to:

• Osnovna sredstva, objekti, oprema, različite vrste dobara
• Hartije od vrednosti
• Dobra, kada se finansira transport dobara, mogu biti gas i nafta Imovina uzeta kao kolateral nalazi se pod uticajem više vrsta rizika:
• Rizik preuzimanja imovine, mogućnost fizičko preuzimanja vlasništva nad kolateralom.
• Rizik fizičke štete na objektu kolaterala.
• Legislativni rizik, koji dolazi do značaja u međunarodnim angažmanima s obzirom na razlike u definisanju obligatornih odnosa u zakonodavstvima različitih zemalja.
• Tržisni rizik vrednosti kolaterala. Cena po kojoj će se realizovati vrednost kolaterala je pod rizikom.

Fizičko preuzimanje kolaterala jeste u slučaju kada je predmet kolaterala mobilan. Kada je kolateral prevozno sredstvo kao recimo avion, vrlo je teško izvršiti preuzimanje kada avion leti među inostranim destinacijama. Kod građeviskih objekata, ovaj rizik ne postoji. Međutim, kada je u pitanju oprema, ona može biti dislocirana što je protiv zakona, ali ipak moguće. Budući da kolateral treba biti realizovan na tržistu, time postaje objekat rizika kretanja cena. Vreme potrebno da bi se ispunili uslovi za realizaciju kolaterala utiće na njegovu tržisnu vrednost:

• Grejs period ostavljen dužniku pre ozvaničenja „defaulta“.
• Ukoliko su predmet kolaterala hartije od vrednosti, onda postoji tržisni rizik realizacije koji je veći, time to je iznos hartija veći. S toga, realizacija hartija može biti parcijalna, što zahteva određeno vreme zavisno od likvidnosti finansijskog tržišta.

Od kolaterala se očekuje da i u slučaju realizacije po manjoj ceni od očekivane absorbuje gubitak usled neizvršenja obaveza. Likvidnost tržista i volatilnost cena predstavljaju parametre koji determinišu vrednost koju treba uzeti kao kolateral. U velikom broju transakcija hartije od vrednosti se koriste kao kolateral, budući da ih je kao likvidnu aktivu moguće lakše realizovati jer su njihove cene na tržištu poznate. Finansijske institucije i fondovi uzimaju kao kolateral hartije od vrednosti, koja inače i

[12] *Ćurčić 0,Uroš. 2002 .Bankarski portfolio menadzment. Novi Sad: Stylos. Str. 214*

imaju u svom portfelju. U međubankarskim trensakcijama objekat kolaterala mora biti tržisno likvidan.[13]

Pravilo je da visina kolaterala prelazi vrednost zajma od 50%. Postoje različiti instrumenti koji služe za držanje kolaterala iznad vrednosti zajma. Pravilo je da se kolateralu pridružuju dodatne HOV, ukoliko vrednost postojećih dospije ispod vrednosti zajma. Razlika između kolaterala i duga označava se kao „haircut“.

Ova vrednosti se izražava u procentualnoj vrednosti, a zavisi od kretanja HOVa na tržistu. Sa većom volatilnošću veća je i mogućnost negativnog kretanja vrednosti kapitala. S toga je neophodan permanentni monitornig vrednosti kolaterala, bez obzira što prilikom sklapanja ugovora pokazatelji govore o sigurnoj „pokrivenosti zajma“.

Garancije omogućavaju vršenje finansijskih transakcija. Na finansijskim tržištima poznat je mehanizam zvani „back to back“, gde subjekat X ne želi da direktno kreditira subjekta Y, mada je spreman da kreditira trećeg subjekta koji ima bolji kreditni rejting. Treći subjekat koga ćemo označiti sa T, kreditira subjekat Y, preuzimajući sredstva od subjekta X i za tu transakciju dobija proviziju u kamatnoj stopi. Dakle, ovde se subjekat T javlja kao posrednik, tačnije „amortizer“ kreditnog rizika, umesto da izda formalne garancije subjektu X za obaveze subjektu Y.

Za efikasnost garancije bitna je zakonska regulativa koja reguliše ovu oblast, kao i postojeća praksa u situacijama kada zajmotražilac usled neizvršenja obaveza dužnika, zahteva naplatu od garanta. Podrška, kao što je rečeno, predstavlja neformalnu relaciju. Kod ovog vida obezbeđenja imamo sledeće situacije:

• Matična kompanija može podržati podružno preduzeće-zajmotražioca koje ulazi u njen stav, ukoliko je od značaja za funkcionisanje celokupnog holdinga.

• Matična kompanija ne podržava zajmotražioca. Ovde stoji uslov da se eventualna loša pozicija matične kompanije ne održava na poziciju zajmotražioca. Banka onda posmatra samo kreditni rejting zajmotražioca.

• Matična kompanija može povući u default podružno preduzeće, pa banka mora da razmatra i kreditni rejting matičnog preduzeća i ako nema potraživanja prema njoj.

• Matična kompanija može ugroziti rejting podržnog preduzeća, ukoliko se koristi njegovom imovinom radi unapređivanja sopstvenog rejtinga. Ova mogućnost je zabranjena zakonima pojedinih država. Međutim, ako je moguća podrška podržnom preduzeću postaje negativna, jer povećava rizik.[14]

---

[13] *Ćirović M. „Bankarstvo“, Naučno društvo Srbije, 2007. Str. 187*

[14] *Dušanić J. „Poslovno bankarstvo“, Consseco Institut, S. Sarajevo-Beograd, 2003. Str. 113*

Klauzule. Ugovorne klauzule mogu biti finansijske i kvalitativne. Finansijske klauzule predstavljaju ograničenje, odnosno dozvoljeni minimum ratia dug/pokriće. Ostala ograničenja su kvalitativna i tiču se prava zajmoprimaoca da diversifikuju svoje poslovne aktivnosti. Ograničenja stavljaju poslovanje zajmoprimca u zavisnosti od banke. Kao što je rečeno nepoštovanje klauzula može da dovede do promptne naplate zajma, odnosno pregovora dužnika i banke.

Koliko će ograničenja definisana ugovornim klauzulama biti efikasna zavisi od njihove preciznosti i strogosti prema dužniku, te spremnosti banke da ih realizuje. Ograničenja predstavljaju manje efikasnu zaštitu od rizika, nego što je to slučaj sa kolateralom i garancijama i pored toga široko su korišćenje. Rejting agencije tvrde da određene vrste ograničenja nisu korisne u kontroli rizika. U bukvalnom prevodu haircut znaci šišanje kose, skraćivanje.

Ugovorne klauzule, odnosno ograničenja mogu biti: afirmativna, finansijska, restriktivna i negativna. Afirmativne klauzule odnose se na obavezu zajmoprimca da banci dostavlja periodične finanasijske izveštaje. Najčešći zahtev iz ove grupe jeste obaveza zajmotražioca da banci dostavlja privremene finansijske izveštaje. Evidencija i praćenje podataka o finansijskoj poziciji zajmotražioca, omogućava banci bolji uvid i osnovu za preuzimanje preventivnih koraka.

Finansijska ograničenja odnose se na visinu vrednosti bitnih finansijskih rizika. Tipičan, gore pomenuti rizika, koji se računa kao dug/pokriće mora biti veći od nivoa(kao limit se uzima vrednost 1.4). Ostali rizici se baziraju na odnosima dug/kapital, zatim odnos dobiti koja je isplaćena kao dividenda i zadržana dobit. Restriktivne klauzule su predviđene sa svrhom da ograniče zajmotražioca u aktivnostima koje bi mogle uticati na povećanje rizika. Takva ograničenja se odnose na tendenciju zajmotražioca da sredstva isplaćuju akcionarima umesto da ih čuvaju kao rezervu za ispunjenje obaveza prema zajmodavcima. Mogućnost povećanja zarada i upošljavanje nove radne snage preduzeće-zajmoprimca, takođe može biti ograničeno. Ostala ograničenja ovog tipa odnose se na diversifikovanje aktivnosti preduzeća mimo osnovne delatnosti, što bi moglo dovosti do većeg rizika.

Dok restriktivne klauzule limitiraju određene akcije, dotle ih negativne zabranjuju. Zabrana se pre svega odnosi na zalaganje aktive preduzeća u vidu kolaterala drugim zajmodavcima. Na ovaj način banka omogućava veće pokriće duga u slučaju bankrota dužnika. [15]

[15] *Kapor P. „Bankarstvo“, Megatrend Univerzitet, Beograd, 2007. Str. 97*

Banka takođe može zabraniti dužniku da odobrava zajmove, odnosno da se pojavljuje u ulozi zajmodavca. Dužniku takođe može biti zabranjeno da se pojavljuje u svojstvu garanta, jer bi time rizik dužnika mogao biti uvećan, zavisno od rizika subjekta za čiji dug se izdaje garancija. Ostali parametri ugovora o zajmu su:

- Vremenska dimenzija vučenja tranši.
- Plan amortizacije zajma.
- Čuvanje depozita u banci zajmodavcu od strane dužnika.
- Penali koje dužnik treba da plati banci na račun obeštećenja.

2.8 Vrste kreditnog rizika

Na mogućnost i volju vraćanja kredita od strane njegovog korisnika utiču različiti faktori koje svrštavamo u dve velike grupe i to:

1. egzogene (eksterne) faktore
2. endogene (interne) faktore

U egzogene (eksterne) faktore ubrajamo tzv. sistemske faktore na koje se ne može uticati niti sa pozicije kreditora niti sa pozicije zajmotražioca. Tu pre svega ubrajamo rizike makroekonomske politike države. [16]

U sastavu te politike izdvajamo rizike inflacije, rizik kretanja ličnog dohotka, kao i rizik kretanja bruto nacionalnog proizvoda. Bruto nacionalni proizvod je posebno značajan iz razloga što u slučaju da ekonomija doživljava ekspanziju rasti će i prihodi korisnika kredita, a samim tim jačati će i njihova sposobnost za servisiranje dugova. S druge strane, recesija vodi smanjenju prihoda, a to vodi ka nemogućnosti servisiranja dugova od strane zajmokorisnika.

Pod endogenim (internim) faktorima podrazumevaju se faktori koje banka može da kontroliše i koji se ogledaju u obimu kredita, kreditnoj politici i kreditnom miksu. Logičan zaključak u vezi prve grupe rizika jeste da u slučaju rasta obima kreditnih plasmana raste i mogući rizik ne otplate duga od strane korisnika kredita. Kreditna politika o kojoj je bilo ranije reči meri se ratio-om odnosa ukupnih kredita prema ukupnoj aktivi (tj. što je veći koeficijent to je kreditna politika agresivnija, a samim tim i rizik je veći.). Pod kreditnim miksom podrazumeva se merenje odnosa komercijalnih i industriskih kredita prema ukupnim kreditima (što je veća koncetracija komercijalnih i industrijskih kredita veća je mogućnost kreditnih gubitaka).

[16] *Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment“ Feljton, Novi Sad, 2002. str. 95*

Iako na prvi pogled izgleda da je kreditni rizik prilično lako utvrditi i izmeriti u praksi stvari izgledaju potpuno drugačije. Utvrđivanje i merenje kreditnog rizika je zapravo veoma složen proces koji zahteva mnogo rada i zalaganja.

Ključnu ulogu u ovoj analizi dve stavke se nameću kao ključne i to:

1. da li je zajmotražilac sposoban da vrati kredit tj. da li će biti sposoban da ga vrati u momentu dospeća, te
2. da li je spreman da vrati taj isti kredit.

Svima je jasno da se nečije namere veoma teško ili gotovo nikako ne mogu utvrditi. Stoga je i otklanjanje ovih rizika veoma složen proces posle kojeg se i dalje ne zna da li je mogućnost dešavanja suprotne situacije, od one koja je poželjna za banku svedena na minimum ili nije.

Pod kreditnom sposobnošću zajmotražioca se podrazumeva mogućnost uzimanja, korišćenja i vraćanja kredita pod određenim uslovima kreditiranja. Međutim, postavlja se pitanje kako izmeriti ove stavke i na osnovu njih proceniti da li se treba upuštati u takav poslovni aranžman. Bankari su ovaj problem sveli u razumne okvire definišući nekoliko elemenata koji su veoma bitni za procenu sposobnosti zajmotražioca da servisira svoje dugove nazivajući ih 5'Cs ili pet elemenata kredita:

- karakter (character) zajmotražioca
- kapacitet (capacity)
- kapital (capital)
- kolateral (collateral)
- uslovi (cinditions)

Karakter zajmotražioca se ogleda u njegovim ličnim osobinama. Tu se pre svega misli na njegov poslovni ugled, karakteristike i sl. Kapacitet se odnosi na kapacitet preduzeća koje je u vlasništvu zajmotražioca, gde se misli na njegovo buduće poslovanje. Kapital se vezuje za neto vrednost imovine zajmotražioca. Kolateral se odnosi na neku zalogu koju zajmotražilac može da stavi kao garant kredita, a pod uslovima se misli na situaciju u okruženju koja se pre svega odnosi na ekonomsku stabilnost i sl.

2.9 Vrste rizika u bankarstvu

Narodna banka Srbije, kao centralna monetarna vlas, nadležna je za regulisanje obaveze upravljanja rizicima u bankama Srbije. Tim povodom saglasno zakonu o bankama iz 2005 godine NBS je donela niz važnih odluka, kojima se daje bliža uputstva za poslovanje banaka. Neke od tih odluka su: Odluka o adekvatnosti kapitala banke, odluka o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke, odluka o načinu i uslovima identifikacije i praćenja rizika usklađenosti poslovanja banke i upravljanja rizikom itd. Odlukom o upravljanju rizicima utvrđeni su kriterijumi za identifikovanje, merenje i procenu rizika, kojima je banka izložena u svom poslovanju.

Prema pomenutoj odluci, banka je dužna da identifikuje, meri i procenjuje rizike kojima je izložena u svom poslovanju i a upravlja tim rizicima u skladu sa zakonom o bankama, drugim propisima i svojim aktima.

Rizici kojima je banka posebno izložena u svom poslovanju su sledeći:

1. Rizik likvidnosti,
2. Kreditni rizik,
3. Tržišni rizici (kamatni i devizni),
4. Rizici izloženosti banke,
5. Rizici ulaganja banke,
6. Rizici koji se odnose na zemlju porekla lica prema kojima je banka izložena,
7. Operativni rizici.[17][18]

[17] *"Službeni glasnik" Republike Srbije, br. 57/2006 i br. 116/2006*
[18] *Odluka o upravljanju rizicima, „Službeni glasnik" Republike Srbije, br. 57/2006*

Takođe, bankarski rizik se može podeliti na više načina u zavisnosti od principa podele, pa otuda u teoriji postoji više vrsta rizika. Po jednoj podeli, bankarski rizik se može svrstati u dve grupe rizika koji direktno utiču na nestalnost zarađivanja u banci:

1. Finansijski rizik – je neposredno vezan za bančinu ulogu finansijskog principala i posrednika, u finansijske rizike spadaju sledeći rizici: dividendni rizik, kapitalni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti i devizni rizik.
2. Nefinansijski rizik – ovi rizici nisu specifični samo za finansijske institucije, a potiču od neuspelih i neadekvatnih procedura, ljudskih faktora, eksternih faktora i slično, u ovu grupu rizika spadaju sledeći rizici: kreditni rizik, strategijski rizik, zakonski rizik, operativni rizik, robni rizik i rizik vezan za finansisjke proizvode.

2.9.1 Rizik likvidnosti

Rizik likvidnosti je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nesposobnosti banke da ispunjava svoje dospele obaveze.

Likvidnosni rizik predstavlja rizik poslovne banke da ne poseduje u određenom trenutku dovoljno likvidnih sredstava za izmirivanje dospelih obaveza ili da dođe do neočekivanog odliva likvidnih sredstava.

Nivo likvidnosti banke iskazuje se pokazateljem likvidnosti koji predstavlja odnos zbira likvidnih potraživanja prvog reda i likvidnih potraživanja drugog reda, s jedne strane, i zbira obaveza po viđenju bez ugovorenog roka dospeća i obaveza sa ugovorenim rokom dospeća u narednih mesec dana od dana vršenja obračuna pokazatelja likvidnosti, s druge strane.

Najčešće, rizik likvidnosti proizilazi iz drugih bankarskih rizika kojima je banka izložea, kao što su kreditni i kamatni rizik. Banka se može suočiti sa rizikom likvidnosti ukoliko neki od njenih velikih klijenata, odnosno grupa klijenata zapadne u poteškoće zbog kojih ne može da izvršava obaveze prema banci. Rizik likvidnosti se svodi na dva moguća rizika, ako banka ima teškoće u nedostatku sredstava i to uže posmatrano, rizik likvidnosti koji se ogleda u nedostatku sopstvenih sredstava i šire posmatrano, ukoliko banka u slučaju likvidnosnih problema ne može da se zaduži na finansijskom tržištu. U slučaju zaduživanja na tržištu, mogućnost zaduženja će zavisiti od razvijenosti tog tržišta u određenom trenutku i kreditnog rejtinga kojim sama banka ima na tržištu.

Banka je dužna da nivo likvidnosti održava tako da pokazatelj likvidnosti:

- Iznosi najmanje 1,0 kada je obračunat kao prosek pokazatelja likvidnosti za sve radne dane u mesecu,
- Ne bude manji od 0,9 duže od tri uzastopna dana
- Iznosi najmanje 0,8 kada je obračunat za jedan radni dan

Kritično nizak nivo likvidnosti predstavlja nivo likvidnosti čiji je pokazatelj niži od 0,8.

Upravljanje rizikom likvidnosti od strane menadžmenta i stručnih službi banke se vrši kroz sledeće mere i aktivnosti banke:

- Raspolaganje u svakom trenutku adekvatnim iznosom sredstava likvidnosti i
- Usklađivanje ročne strukture izvora i plasmana.[19][20]

[19] *Hadžić M. „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009. Str. 405*
[20] *Slaviša Đ., “Upravljanje finansijskim rizicima-praktikum“, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, 2009., str. 208*

2.9.2 Tržišni rizici

Tržišni rizik predstavlja rizik od negativnih odstupanja vrednosti otvorene trgovačke pozicije na osnovu dnevne cene zatvaranja (market to market value) u portfelju banke koji je predmet trgovanja tokom perioda neophodnog da transakcija bude likvidirana (zatvorena).

Tržišni rizik je rizik od nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promena vrednosti portfolija finansijskih instrumenata, a uključujući devizni rizik i ostale tržišne rizike.

Izloženost banaka tržišnom riziku prvenstveno zavisi od dominantne delatnosti banke. Ovo je bitna komponenta rizika kod investicionih banaka ili kod banaka kod kojih je veliki deo aktivnosti vezan za trgovačku knjigu. Njegovi osnovni pokretači su kamatne stope, devizni kursevi, berzanski indeksi itd. Tržište brzo reaguje na različite signale korekcijom cena hartija od vrednosti i time se utiče na vrednost portfolija banaka. Banka se suoačava sa ovim rizikom kod raznih hartija od vrednosti: obveznice, derivati na podlozi zajma, akcije, derivati na podlozi akcija i valutne transakcije. Osnova za ocenu ovog rizika predstavlja ispoljena nestabilnost tržišnih parametara, kao što su kamatne stope, devizni kursevi, berzanski indeksi. Upravljanje tržišnim rizikom podrazumeva da varijacije vrednosti datog portfelja u knjigama trgovanja budu održavane između graničnih vrednosti. Stoga je neophodno utvrditi limite u pogledu osetljivosti portfelja ili potencijalnih odstupanja vrednosti.

Tržišni rizik je dobio na značaju u poslednje dve decenije o čemu svedoči i regulativa doneta na ovu tematiku. Bazelski komitet za superviziju banaka je svoje prvobitno angažovanje usmeravao na kreditni rizik. Od devedesetih godina prošlog veka u žiži njegovog interesovanja našli su se i tržišni i operativni rizik i upravljanje. Aktuelna dešavanja na svetskom finansijskom tržištu najbolja su ilustracija značaja ovih delova poslovne aktivnosti finansijskih institucija.

Tržišni rizik se može podeliti na:

- Deo rizika koji zavisi od smera kretanja finansijskih promenljivih (na primer: kretanje kamatnih stopa, deviznih kurseva itd.)
- Deo koji ne zavisi direktno od smera kretanja finansijskih promenljivih.

Najznačajniji delovi tržišnog rizika koje ćemo obraditi u ovom radu su devizni i kamatni rizik.[21]

[21] *Barjaktarović L., „Upravljanje rizicima“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str. 22*

2.9.3 Devizni rizik

Devizni ili valutni rizik je rizik smanjenja profita ili gubitka banke po osnovu negativnih promena u deviznim kursevima (negativnih kursnih razlika).

Devizni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene deviznog kursa. Pokazatelj deviznog rizika je odnos između ukupne otvorene devizne pozicije banke i kapitala banke, obračunat u skladu sa odlukom kojom seureĎuje adekvatnost kapitala banke. Banka je dužna da odnose između aktive i pasive održava tako da njena ukupna otvorena devizna pozicija na kraju svakog radnog dana ne bude veća od 30% njenog kapitala. Ukoliko utvrdi da pokazatelj deviznog rizika u toku dva uzastopna radna dana bio veći od 30% visine kapitala, banka je dužna da sledećeg radnog dana o tome obavesti NBS.

Devizni rizik koji se najčešće pojavljuje jeste računovodstveni rizik. On se javlja kod kompanija koje imaju svoje organizacione delove u inostranstvu, pa je za potrebe izveštavanja neophodna konsolidacija, odnosno ukoliko deo poslovanja obavljaju u stranoj valuti.

2.9.4 Kamatni rizik

Kamatni rizik predstavlja rizik smanjenja profita banke zbog promena u visini kamatnih stopa.

Većina stavki u bilansu banke vezan je za kretanje kamatnih stopa od kojih zavisi koliko će biti prihodovano od pojedinog posla. Imajući u vidu da je najveći deo prihoda i istovremeno rashoda banke u direktnoj zavisnosti od kretanja kamatnih. Ovaj rizik za banke je od velokog značaja. On može biti manji ili veći, zavisno od uticaja iz okruženja, tj. od kretanja kamatnih stopa koje su prisutne na tržištu i koje su za banku date, kao i od kamatne politike koju vodi menadžment banke.

Pod kreditnim rizikom u užem smislu se podrazumeva verovatnoća da kredit neće biti vraćen u roku dospeća, zajedno sa pripadajući kamatama. Šire značenje kreditnog rizika se vezuje za sve oblike prinosnih plasmana banke. Sa porastom obima bankarskih poslova, srazmerno se povećava visina kreditnog rizika. Banka je dužna da kreditni rizik identifikuje, meri i procenjuje na osnovu kreditne sposobnosti dužnika, na osnovu njegove urednosti u izvršavanju obaveza prema banci i na osnovu kvaliteta instrumenata obezbeĎivanja potraživanja banke.[22]

[22] *Vujović R., „Upravljanje rizicima i osiguranje“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str. 89*

Upravljanje kamatnim rizikom predstavlja set mera kojima banka nastoji da minimizira izloženost kamatnom riziku restrukturiranjem stavki aktive i pasive bilansa, i to:

- Smanjenjem učešća stavki koje su osetljive na kretanje kamatnih stopa,
- Nastojanjem da stavke aktive i pasive koje su osetljive na kretanje kamatnih stopa budu što više u ravnoteži.

2.9.5 Rizici izloženosti banke

Rizik izloženosti banke je precizno definisan zakonom o bankama, koji kaže da je "izloženost banke prema jednom licu ukupan iznos potraživanja i vanbilansnih stavki koji se odnose na to lice ili grupu povezanih lica (krediti ulaganja u dužničke hartije od vrednosti, vlasnički ulozi i učešća, izdate garancije i avali i sl.)".

Rizici izloženosti banke obuhvataju rizike izloženosti prema jednom licu, prema grupi povezanih lica, kao i rizike izloženosti prema licu povezanom s bankom. Ukupna izloženost banke prema jednom licu ili prema grupi povezanih lica predstavlja zbir svih bilansnih potraživanja i vanbilansnih stavki koji se odnose na to lice ili grupu povezanih lica osim:

- Potraživanja od NBS ili Republike Srbijei potraživanja obezbeđenih njihovim bezuslovnim garancijama plativim na prvi poziv,
- Potraživanja od vlada i centralnih banaka zemalja članica organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i potraživanja obezbeđenih njihovim bezuslovnim garancijama plativim na prvi poziv,
- Potraživanja obezbeđenih HOV Narodne banke Srbije ili Republike Srbije,
- Pokrivenih akreditiva za koje je pokriće obezbeđeno na posebnom računu kratkoročnih depozita na ime pokrića po akreditivima do visine pokrivenosti.

2.9.6 Rizici ulaganja banke

Zakon o bankama definiše da ulaganje banke u jedno lice koje nije lice u finansijskom sektoru ne sme preći 10% kapitala banke. Takođe, precizira da ukupna ulaganja banke u lica koja nisu lica u finansijskom sektoru i osnovna sredstva banke ne smeju preći 60% kapitala banke.

Rizici ulaganja banke obuhvataju rizike njenih ulaganja u druga pravna lica i u osnovna sredstva. Upravljanje rizicima ulaganja se zasniva na određenim zakonskimograničenjima.

Prvo ograničenje nalaže da ulaganje banke u jedno lice koje nije lice u finansijskom sektoru ne sme preći 10% njenog kapitala. Pri tome se pod ulaganjem podrazumeva ulaganje kojim banka stiče udeo ili stiče akcije lica koje nije lice u

finansijskom sektoru. Drugo ograničenje nalaže da ukupna ulaganja banke u lica koja nisu lica u finansijskom sektoru u osnovna sredstva banke, ne smeju preći 60% kapitala banke. Pri tome, pomenuta ulaganja se ne odnose na sticanje akcija radi njihove dalje prodaje u roku od šest meseci od dana sticanja tih deonica.

Rizici koji se odnose na zemlju

Rizik zemlje je rizik negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke zbog nemogućnosti banke da naplati potraživanja od lica iz druge zemlje porekla prema kome je banka izložena, iz razloga koji su posledica političkih, ekonomskih ili socijalnih prilika u zemlji porekla tog lica.

Rizik zemlje najopštije obuhvata dve stvari:

- Političko-ekonomski rizik, pod kojim se podrazumeva verovatnoća ostvarivanja gubitka zbog nemogućnosti naplate potraživanja banke usled ograničenja utvrđenih aktima državnih i drugih organa zemlje porekla dužnika, kao i opštih i sistemskih prilika u toj zemlji,
- Rizik transfera pod kojim se podrazumeva verovatnoća ostvarivanja gubitka zbog nemogućnosti naplate potraživanja iskazanih u valuti koja nije zvanična valuta zemlje porekla dužnika i to usled ograničenja plaćanja obaveza prema poveriocima iz drugih zemalja u određenoj valuti utvrđenih aktima državnih i drugih organa zemlje dužnika.

Operativni rizici

Operativni rizik je rizik od nastanka negativnih efekata na finansijskih rezultat i kapital banke usled propusta u radu zaposlenih, neadekvatnih procedura i procesa u banci, neadekvatnog upravljanja informacionim i drugim sistemima u banci, kao i usled nastupanja nepredvidivih eksternih događaja. Ova definicija isključuje sistemski rizik, pravni rizik i rizik od reputacije, ali uključuje zakonski rizik.

U Bazelskom sporazumu iz 2001 godine operativni rizik se definiše kao rizik direktnog ili indirektnog gubitka koji se javlja po osnovu neadekvatnih ili pogrešnih internih propisa, ljudi i sistema ili zbog eksternih događaja. Kao jedan od razloga za pojavu ove vrste rizika može se navesti loše funkcionisanje sistema, neadekvatno oblikovanje procedure koje onemogućavaju preduzimanje adekvatnih akcija, neadekvatna obučenost zaposlenih i sl.

Faktori koji utiču na pojavu ove vrste rizika su: ljudski faktor, tehnički faktor, procedure i informatika.[23]

[23] *Vujović R., „Upravljanje rizicima i osiguranje“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009, str. 92*

Pri upravljanju operativnim rizikom, banka je najpre dužna da identifikuje postojeće izvore operativnog rizika, kao i potencijalne izvore tog rizika koji mogu nastati uvođenjem novih poslovnih proizvoda, sistema ili aktivnosti. Meriti operativni rizik znači oceniti verovatnoću da se desi nepoželjan slučaj.

2.10 Proces odobravanja kredita

Da bi smo obradili faze koje su zastupljene u procesu odobravanja kredita potrebno je da prvo definišemo uslove u kojima savremene banke treba da posluju. Ovo je od posebnog značaja baš za teritoriju na kojoj mi živimo. Efikasnost bankraskog poslovanja (tu se pre svega misli na poslove kreditiranja s obzirom da oni zauzimaju i preko 70% ukupne aktive banaka) u nekim zemljama određena je sledećim faktorima:

- postojanje jakih alternativnih izvora finansiranja koji podstiču zdravu konkurenciju
- postojanje decentralizovane i optimalne strukture bankarskog sektora
- banke treba da imaju visok stepen poslovne autonomije
- kreditne odluke banke treba da se zasnivaju na kreditnoj sposobnosti subjekata i
- banke treba da procenjuju stepen kreditnih rizika i da budu osposobljene da neutralizuju i pokrivaju nastale rizike

U današnjoj bankarskoj praksi najvažnije je dobro plasirati resurse i ostvariti prihod, s obzirom da su banke i kod nas postale profitne institucije.

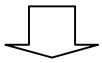
2.11 Faze u procesu odobravanja kredita

Donošenje odluke o kreditu je složen proces koji se odvija u nekoliko faza. U sisemu kapitalizma, gde banke postaju profitne institucije ovom procesu treba da se pristupi veoma ogovorno i predano s obzirom da je opstanak banke uslovljen dobrim kreditnim plasmanima. Baš iz tog razloga poslovima odobravanja kredita ne treba da se bave nedovoljno stručne osobe, već osobe koje su izuzetno stručne osposobljene za kreditne poslove. Danas živimo u vremenu u kome ne postoji rizik odobrenja kredita, već rizik vraćanja kredita. Baš iz tog razloga treba sagledati sve aspekte vraćanja kredita na osnovu tih rezultata doneti odluku o kreditnom plasmanu. Proces odobravanja kredita jeste složen proces koji je zbog važnosti dekomponovan u više faza. Faze i elementi donošenja odluke o kreditu su:

PRVA FAZA

Sagledavanje realnog problema

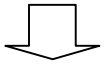
primanje zahteva za kredit,
razgovor sa zajmotražiocem,
poređenje sa njegovim viđenjem problema,
alternativne mogućnosti rešenja problema

DRUGA FAZA

Prikupljanje podataka o zajmotražiocu

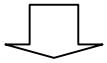
poseta zajmotražiocu
provera podataka u drugim bankama
provera podataka u sudskim knjigama
provera i korišćenje izveštaja agencija za kreditiranje dobavljača

TREĆA FAZA

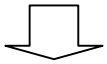
Finansijska analiza prikupljnih podataka

analiza izveštaja o poslovanju zajmotražioca
analiza prikupljenih podataka o zajmotražiocu

ČETVRTA FAZA

Ocena informacija dobijenih finansijskom analizom

PETA FAZA

Donošenje ocena i odluka
Donošenje odluke o kreditnoj sposobnosti zajmotražioca
Donošenje odluke o kreditu (da ili ne)

Primarna koncetracija kreditnog referenta usmerena je na volju i mogućnost zajmotražioca da vrati kredit. Banka će biti zadovoljna plasmanom ako utvrdi analizama da će zajmotražioc vratiti kredit i da dužnik poseduje ili će posedovati sredstva za vraćanje kredita. Prikazana šema samo potvrđuje tezu da je proces odobravanja kredita veoma složen proces koji zahteva maksimalan angažman stručnih kadrova. Uzmimo samo činjenicu da svaki kredit treba da prođe kroz sličnu proceduru u procesu odobravanja, pa možemo zaključiti koliko vremena i truda treba da se uloži u takav posao. Naravno, ova pretpostavka važi samo u slučaju onih koji žele da plasiraju kredit koji će u bar 95% slučajeva biti servisiran bez i jednog problema.

Međutim, svima je jasno da može doći i do grešaka od strane kreditnog referenta, a takođe banke se mogu izložiti i prevelikom riziku likvidnosti u nameri da plasiraju što veću količinu novca (tj. da im veoma mali iznos sredstava ostane neiskorišćen). To naravno predstavlja mač sa dve oštrice s obzirom da banka može zapasti u nelikvidnost zbog manjka novca u blagajni usled neservisiranja svoga duga od strane zajmotržioca. Kako bi to sprečila Centralna banka uvodi pravilo klasifikovanja kredita i shodno tome rezervisanja na ime istih u zavisnosti od grupe pod koju spadaju plasirani krediti. Sistem klasifikacije podrazumeva podelu rizične aktive u kategorija. U daljem tekstu navedeno je ovih pet kategorija uz odgovarajuću visinu posebnih rezervisanja. Aktiva u kategorijama A i B, po propisima NBS smatra se dobrom aktivom, a ona u kategorijama C,D i E smatra se lošom aktivom i zahteva viši nivo posebnih rezervisanja.

Kategorija A (zahteva 2% rezervisanja)

- potraživanja od dužnika kod koga se ne očekuju problemi u naplati i koji svoje obaveze izmiruju blagovremeno, a izuzetno sa docnjom ne dužom od 30 dana
- najviša kategorija

Kategorija B (zahteva 5% rezervisanja)

- potraživanja od dužnika čiji su tokovi gotovine ocenjeni kao adekvatni sa aspekta izmirivanja obaveza, ali čije finansijsko stanje nije zadovoljavajuće usled određenih problema u poslovanju, s tim da ne ukazuje na znatnije pogoršanje u budućnosti
- potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruje sa docnjom ne dužom od 30 dana, a ponekad sa docnjom ne dužom od 90 dana
- zadovoljavajuća kategorija[24]

[24] *Ćirović M. „Bankarstvo“, Naučno društvo Srbije, 2007. str. 182*

Kategorija C (zahteva 50% rezervisanja)

- potraživanja od dužnika čiji tokovi gotovine nisu adekvatni sa aspekta izmirivanja obaveza
- potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruju sa docnjom dužom od 90 dana, a po nekad sa docnjom ne dužom od 180 dana.
- Nezadovoljavajući nivo kreditnog rizika sa mogućnostima značajnog gubitka.

Kategorija D (zahteva 50% rezervisanja)

- potraživanja od dužnika kod koga se očekuje da će poslovati sa gubitkom
- potraživanja od nelikvidnog ili nesolventnog dužnika
- potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruju sa docnjom dužom od 180 dana, po nekad sa docnjom ne dužom od 360 dana pod uslovom da se osnovano može očekivati da će dužnik izmiriti bar deo obaveze
- visok nivo kreditnog rizika uz mogućnost značajnih gubitaka

Kategorija E (zahteva 100% rezervisanja)

- potraživanja za koja se osnovano može očekivati da neće biti naplaćena
- potraživanja od dužnika u stečaju ili od dužnika kod koga se osnovano može očekivati otvaranje postupka stečaja
- potraživanja od dužnika koji svoje obaveze često izmiruje sa docnjom dužom od 360 dana
- mogućnost otpisa 100% neotplaćenih iznosa

Klasifikacija plasmana i identifikovanje potencijalnih gubitaka kroz izdvojena rezervisanja je postupak koji se ne može precizno definisati i oslanja se na sposobnost procene. Kao dodatno sredstvo u funkciji što veće preciznosti banke se mogu opredeliti za primenu postupka bodovanja koji je ilustrovan u tabeli 1. Ovaj sistem ne eliminiše mogućnost greške. Bodovanje kredita podrazumeva sveobuhvatno sagledavanje finansijskog stanja preduzeća. Njegova svrha je da identifikuje osnovne kvalitete, mane i rizike kredita. Što je broj bodova veći to je kredit manje kvalitetan.[25]

[25] *www.nbs.rs*

Rang	**Finansijski kvalitet** (sadašnja solventnost,ranija profitabilnost)	**Finansijska perspektiva** (sposobnost servisiranja duga,likvidnost,ukupna zaduženost)	**Rukovodstvo** (kvalifikacije,iskustvo,karakter,preuzimanje funkcije)	**Kreditna Istorija** (raniji odnos prema Kreditima)	**Rok kredita** Kratkoročan (manje od i godine)	**Obezbeđenje** (kvalitet, likvidnost,pokriće)
1	**Odlično**	**Odlično**	**Visoke** Kvalifikacije i sposobnosti	**Bez problema** Poštovanje ugovora	**Kratkoročan** (manje od i godine)	**Gotovina** Nije neophodno
2		**Dobro**	**Dobre** kvalifikacije i sposobnosti			**Srednja/visoka likvidnost**,uz puno pokriće
3	**Dobro**	**Zadovoljavajuće**	**Prosečne** kvalifikacije i iskustvo	**Nepoznato** (u pitanju novi klijent)	**Srednjoročan** (1.5 godina)	**Srednja likvidnost**,uz puno pokriće
4		**Neizvesno**	**Slabe tačke u pojedinim oblastima**			**Niska likvidnost**,delimično pokriće/teško proceniti
5	**Loše** (nepoznato/podaci stariji od 2 godine)	**Nezadovoljavajuće**	**Loše**/akutni problem sa preuzimanjem funkcije	**Loše**	**Dugoročan** (5 godina ili duže)	**Neophodno**,ali nije moguće ili je nedovoljno

Sledeća tabela služi za rangiranje, klasifikaciju i rezervisanja vezana za kreditne plasmane.

Predložena kategorija kredita	**Nivo rizika**
A	Nizak nivo rizika 6-10
B	Umereni nivo rizika 11-15
C	Neprihvatljiv 16-20
D	Visok nivo rizika 21-25
E	Loš kredit 26-30

Tabela 2. Rangiranje i klasifikacija kredita

[26]

[26] *www.nbs.rs*

III DEO
UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM I RIZIKOM KREDITIRANJA

3.1 Upravljanje rizikom kreditiranja

U ovom delu bavićemo se načinima svođenja rizika kreditiranja na minimum. Suština upravljanja rizikom svodi se na prethodno navedene metode. U zavisnosti od vrste kredita postoje i neki dopunski rizici ili se broj tih rizika smanjuje. U vezi sa tim treba razlikovati kratkoročno kreditiranje, dugoročno kreditiranje, kreditiranje stanovništva te međunarodno kreditiranje.

3.2 Upravljanje rizikom kratkoročnog kreditiranja

Kao što je već naglašeno najvažnija aktivnost u bankama jeste upravljanje rizikom. U ovom delu ćemo se baviti kratkoročnim kreditiranjem i rizikom koji ova vrsta kreditiranja nosi sa sobom.

3.3 Karakteristike kratkoročnog kreditiranja

Da bi smo se ozbiljnije bavili pitanjima upravljanja rizikom kratkoročnog kreditiranja logično bi bilo da prvo pojasnimo šta predstavlja pojam kratkoročnog kreditiranja. Kratkoročno kreditiranje je oblik kreditiranja čije servisiranje (dospeće) mora biti kraće od jedne godine.

S tim u vezi nameće se logičan zaključak da je s obzirom na vremensku ograničenost ova vrsta kreditiranja manje rizična od dugoročnog kreditiranja. Znači, što je duži rok za otplatu duga veći je i rizik njegovog ne izvršavanja. Mnogo je jednostavnije proceniti šta će se desiti u narednih godinu dana ili kraće nego to isto uraditi za period od preko pet godina.

Ova vrsta kreditiranja je moguća u svim granama privrede i društva, mada se najviše koristi za pokrivanje tekućih potreba i prevazilaženje tekućih problema. Kod nas je u poslednje vreme veoma aktuelno kreditiranje stanovništva na kratak rok.

3.4 Procena kreditne sposobnosti zajmotražioca

Na početku rada spomenuo sam da grupe faktora koje utiču na kreditnu sposobnost zajmotražioca možemo podeliti u dve grupe (egzogene i endogene). Ovim dvema vrstama faktora sa posebnom pažnjom treba prići prilikom ispitivanja kreditne

sposobnosti zajmotražioca bilo da se radi o dugoročnom, kratkoročnom ili bilo kojoj drugoj vrsti kreditiranja.

Da do neželjenih efekata ne bi došlo banka mora da sagleda sve mogućnosti za koje postoji manja ili veća verovatnoća da se dogode. Rizik dešavanja takvih situacija se minimizira vršenjem kreditne analize zajmotržioca.[27]

Akcenat pri vršenju kreditne analize stavlja se na utvrđivanje da li postoji i da li će i u buduće postojati volja, sposobnost tj. mogućnost zajmotražioca da otplaćuje eventualno odobreni kredit. Takođe se velika pažnja poklanja i uzrocima koji mogu uticati na poslovanje zajmotražioca, od kojih izdvajamo:

1. uzroke izazvane višom silom (vremenske nepogode, poplave...)
2. uzroke ekonomske prirode (opšta privredna recesija, inflacija...)
3. kadrovske faktore (smene, ostavke, nestručnost...)

Kreditna analiza u svim bankama sastoji se od manje više istih postupaka. Ovde možemo izdvojiti tri faze, koje su sastavni deo šeme procesa odobravanja kredita, a koje se sastoje od:

- prikupljanja podataka i informacija o zajmotražiocu
- pripremi i analizi podataka i informacija
- oceni relevantnosti podataka i informacija

Sama koncepcija analize kreditne sposobnosti zajmotražioca poznata je pod nazivom pet kreditnih elemenata „five Cs of credit“, i odnosi se na već ranije spomenutu analizu karaktera (character), kapaciteta (capacity), kapitala (capital), kolaterala (collateral, zajmotražioca i uslova (conditions) u zajmotražiočevom okruženju. Sada ćemo se osvrnuti na metode analize i ocene kreditne sposobnosti zajmotražioca. Ovde se pre svega misli na finansijska racija (pod kojima podrazumevamo odnose pojedinih bilansnih stavki izraženih u matematičkim formualama), koja za ovu svrhu možemo podeliti u četiri grupe i to:

1. racija likvidnosti
2. racija aktivnosti (upravljanja)
3. racija profitabilnosti
4. racija leveridža

Racija likvidnosti pokazuju sposobnost preduzeća u izvršavanju svojih tekućih obaveza. Kao najvažnija racija likvidnosti izdvajamo: 1. Opšti racio likvidnosti, 2. Posebni racio likvidnosti, 3. Racio novčane likvidnosti.

[27] *Vučinić D. „Poslovne finansije“, Udruženje menadžera Srbije, Beograd, 1994. str. 71*

Opšti racio likvidnosti predstavlja odnos ukupnih obrtnih sredstava i ukupnih kratkoročnih obaveza. Ovaj racio pokazuje sa koliko je obrtnih sredstava pokriven svaki dinar kratkoročnih obaveza. Obično se odnos od 2:1 uzima kao povoljan.

Poseban racio likvidnosti predstavlja odnos između zbira gotovine i potraživanja s jedne strane i kratkoročnih obaveza s druge strane.

Kao zadovoljavajuća vrednost uzima se 1 i ova vrednost predstavlja situaciju u kojoj je npr. Svaki dinar kratkoročnih obaveza pokriven sa jednim dinarom potraživanja i gotovine sa kojima preduzeće raspolaže.

Racio novčane likvidnosti predstavlja racio likvidnosti prvog stepena obzirom da se u odnos stavljaju samo gotovina i kratkoročne obaveze. On ukazuje na mogućnost plaćanja dospelih obaveza u svakom trenutku.[28]

Racija aktivnosti pokazuju efikasnost korišćenja raspoloživih sredstava u ostvarivanju prihoda preduzeća. Tu izdvajamo 1) prosečan period naplate, 2) koficijent obrta zaliha, 3) koeficijent obrta obrtnih sredstava, 4) koeficijent obrta fiksnih sredstava, 5) koeficijent obrta ukupne aktive.

Racija finansijskog leveridža pokazuju sposobnost firme za sticanje i servisiranje dodatnog duga. Tu razlikujemo: Odnos pozajmljenih prema ukupnim izvorima, odnos ukupnog duga prema deoničkom kapitalu, koeficijent pokrivenosti kamate (odnos između poslovne dobiti i troškova kamate).

Na kraju stižemo i do **racija profitabilnosti**. Ova vrsta racija pokazuje sposobnost menadžmenta da koristeći resurse firme ostvari profit. Ovde razlikujemo 1. Stopu marže bruto profita (prihod/troškovima), 2. Stopa prinosa na ukupna sredstva, 3. Stopa prinosa na nominalni kapital (prinos u odnosu na deonički kapital).

Svim ovim analizama koje prethode odobravanju ili neodobravanju kredita korisno bi bilo dodati i određene eksterne podatke i izveštaje koje vode i izrađuju nezavisna kreditna udruženja i kreditne agencije, a sve u cilju dodatnog snižavanja kreditnog rizika. Kao primer jedne takve agencije pomenuću kreditni biro u Nemačkoj „Schufa“. Ovaj kreditni biro ima centralni registar u koji su uvedeni svi zaposleni građani (koji su samim tim što su zaposleni i kreditno sposobni). Biro vrši procenu boniteta klijenta na osnovu podataka o urednosti i vraćanja prethodno korišćenih kredita, stanja na računu, plaćenih komunalija, poreza itd. Ovaj kreditni biro je za banke od presudnog značaja s obzirom da se posedovanjem kreditnog boniteta klijenta rizik davanja kredita smanjuje, a samim tim su manje i kamatne stope. Kod nas je takođe uspostavljena

[28] *Vučinić D. „Poslovne finansije“, Udruženje menadžera Srbije, Beograd, 1994. str. 72*

takva jedna institucija koja je sa radom zvanično počela 1 septembra 2004 godine. Za sada od ove institucije mi možemo očekivati neke značajne rezultate, ali se možemo nadati da će se ona vremenom razviti i postati pravi oslonac za kreditiranja u Srbiji.

Na kraju procesa vezanog za analizu i ocenu kreditne sposobnosti zajmotražioca potrebno je izvršiti rangiranje kreditne sposobnosti zajmotražioca.

Rangiranje se vrši preko sledećih elemenata:

- kompetentnosti menadžmenta preduzeća (visok, prosečan, graničan)
- Ocene kreditne sposobnosti preko nezavisnih firmi i institucija van banke (visok, dobar, zadovoljavajući)
- Ocene date od strane banke (visok, prosečan, graničan)
- Ukupnog rejtinga zajmotražioca (visok, prosečan, graničan).[29]

3.5 Upravljanje rizikom dugoročnog kredititanja

U tekstu koji sledi bit će obrađene metode upravljanja kreditnim rizikom kod dugoročnog, međunarodnog kreditiranja te kreditiranje stanovništva. S obzirom da u postupak i metode analize ocene kreditne sposobnosti zajmotražioca kod ovih vrsta kreditiranja slične sa analizama i metodama ocene kreditne sposobnosti zajmotražioca prilikom odobravanja kratkoročnog kredita, u tekstu ću se pozivati na neke ranije pomenute podele i pojmove te ih stoga neću ponovo razrađivati.

3.6 Karakteristike dugoročnog kreditiranja

Osnovna razlika između dugoročnog i karatkoročnog kreditiranja jeste u vremenu na koje se kredit plasira, a samim tim i u riziku koji donosi svaka od navedenenih vrsta kreditiranja. Poznato je da je rizik na duži rok veci od rizika na kraći rok. U uslovima današnje ekspanzije nauke i tehnologije, veoma je nezahvalno prognozirati dešavanja u nešto dužem vremenskom periodu. Stoga se ne može ni očekivati od banke da rizik dugoročnog kreditiranja dovede na nulu, već se od banaka treba zahtevati da taj rizik svedu u razumne okvire.

[29] *Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment“ Feljton, Novi Sad, 2002. str. 101*

3.7 Procena kreditne sposobnosti i analiza investicionog projekta

Kod dugoročnog kreditiranja akcenat se za razliku od kratkoročnog kreditiranja ne stavlja na trenutni bonitet zajmotražioca, vec na ocenu valjanosti investicionih programa i projekata. S tim u vezi može se izdvojiti grupa faktora koji utiču na rizik njihovog finansiranja s obzirom da od valjanosti tj. uspešnosti projekta zavisi sposobnost zajmotražioca da servisira svoj dug. U te faktore ubrajamo:

- vek investicionog projekta
- vrednost projekta
- tehnologija
- proizvodni asortiman
- privredna stabilnost zemlje, itd.

Prilikom odlučivanja banke o ulasku u takve poslovne aranžmane potrebno je sagledati tri aspekta:

- mogućnost banke da prati konkretan investicioni projekat,
- kreditna sposobnost investitora,
- validnost konkretnog investicionog projekta.[30]

Svi navedeni aspekti zahtevaju iscrpnu analizu s obzirom da se radi o ogromnom ulogu, a smatra se da banka taj posao može uraditi kvantifikujuci ga u tri dela:

1. kreiranjem grube slike perfomansi i kreditne sposobnosti investitora,
2. komleksnom i egzaktnom analizom projekta,
3. analitičkom ocenom prva dva dela, tj. ocenom kreditne sposobnosti investitora , te procenom očekivanih perfomsnsi predloženog projekta.

Kod definisanja procene kreditne sposobnosti zajmotražioca prilikom dugoročnog kreditiranja veoma bitan momenat su metode za procenu sposobnosti vraćanja dugoročnih kredita u koje ubrajamo:

1. metoda FATSAL (Funds Available To Service Additionsl term Loans),
2. izveštaj o toku gotovine (Cash Flow),
3. koncept pokrića celog perioda otplate (the years coverage concept).

[30] *Đukić Đ. „Upravljanje rizicima i kapitalom banke“, Beogradska berza, 2007. str. 53*

FATSAL metoda jeste pristup koji posmatra generisanje sredstava putem zarade, gde se od gotovine iz poslovanja odbijaju svi troškovi uključujući dividende, servisiranje ranijih dugova itd., a ostatak novca se koristi za servisiranje dodatnog kredita. Što se tiče koncepta toka gotovine tu se pre svega misli na ostvarenje pozitivnog neto toka gotovine, kako bi se podmirile obaveze prema otplatama kredita. Koncept pokrića celog perioda otplate uzima u obzir ukupan dugoročni dug dužnika, dodajući mu dugoročne troškove finansiranja i deleći dobijeni iznos sa tokom gotovone.

Sa druge strane analiza ocene investicionoh projekata vrši se u tri faze, i to:

1. predinvesticionom analizom (najgrublja selekcija projekata)
2. preliminarnom ocenom (analiza elemenata neizvesnosti realizacije i života projekta),
3. ocenom finansijskih efekata investicionoh projekata.

Ocena investicionih projekata vrši se pomoću statičkih i dinamičkih metoda. Statički metodi polaze od validnosti projekta u izabranom peroidu, dok dinamički metodi svode sve efekte na sadašnju vrednost. U dinamičke metode ubrajamo:

1. metod neto sadašnje vrednosti,
2. metod interne stope rentabilnosti i
3. metod povraćanja sredstava.

Metodom neto sadašnje vrednosti sve tokove novca diskontujemo na sadašnju vrednost, koristeći traženu stopu povraćaja. Ako je zbir ovih diskontnih tokova 0 ili veci od 0 onda se projekat prihvata.

Sa druge strane metodom interne stope profitabilnosti nalazimo stopu kojom neto sadašnju vrednost izjednačavamo sa 0. Znači, interna stopa rentabilnbosti treba da pokaže prosečan godišnji prinos koji je dovoljan da se pokrije investiciona ulaganja u određenom periodu. Metod povraćaja sredstva nam pokazuju, kao što mu ime govori, u kom vremenskom roku se može očekivati povraćaj uloženih sredstava.

Ovaj proces nalaže i kreditne sposobnosti kod dugoročnog kreditiranja je karakterističan za razvijene zemlje. Kod nas je situacija mnogo složenija, ali u neku ruku i jasnija. Naše banke gotovo da i ne odobravaju dugoročne kredite, kako zbog nepostojanja dugoročnih izvora finansiranja banke (gde se pre svega misli na oročene depozite na preko 5 godina), tako i zbog političke nestabilnosti u regionu. Veoma je riskantno ući u neku dugoročnu investiciju neznajući sta će da se desi sa državom za nekim 5 godina. Zbog toga u našoj zemlji imamo situaciju da se veoma mali broj banaka odlučuje na takav korak, ali kao kompenzaciju za to uzimaju kolaterale, hipoteke,

pritom naplaćuju ogromne kamantne stope. Situacija u Evropi je posve drugačija. Tamo imamo situaciju da banke jure komitente i klijente kako bi im odobrili kredite po što povoljnijim uslovima. Kod nas je velika potražnja za kreditima, a mala ponuda, pogotovo kada se radi o dugoročnim kreditima, tako da su banke u povlašćenoj situaciji što im omogućava da svoje plasmane osiguravaju imovinom zajmotražioca, a ne detaljnim analizama investicionih projekata.

3.8 Upravljanje rizikom kreditiranja stanovništva

3.8.1 Vrste kreditiranja stanovništva

U teritoriji su poznate različite podele vezane za kreditiranje stanovništva. Jedna od tih teritorija se zasniva na tezi da je kreditiranje stanovništva, pre svega , odobravanje namenskih kredita od kojih izdvajamo kredite za podsticanje potrošnje, rešavanje stambenih problema te razvoj i unapređenje poljoprivrednih delatnosti. S tim u vezi možemo konstruisati tri osnovne grupe kredita za stanovništvo i to:

1. potrošački krediti,
2. stambeni krediti i
3. agrarni krediti.[31]

Osnovne karakteristike ovih kredita su sledeće:

1. kod potrošačkih kredita metode odobravanja u standarizovane i uprošćenje, a rok otplate je oko 2 godine.
2. stambeni krediti su prilično složeniji što proizilazi iz činjenice da je rok dospeća ovih kredita i do 30 godina,
3. agrarni krediti imaju svoje specifičnosti obzirom da poljoprivredne aktivnosti zavise, kako od vremenskih uslova tako, i od drugih faktora, te je potrebno vršiti detaljne analize prilikom odobravanja ovakvih kredita.

[31] *Pušara K. „Međunarodne finansije“, Univerzitet Braća Karić, Beograd, 2004. str. 44*

3.9 Procena kreditne sposobnosti zajmotražioca kod kreditiranja stanovništva

Što se tiče procene kreditne sposobnosti zajmotražioca ona se analizira kao i kod odobravanja drugih vrsta kredita. U zavisnosti od vrste i visine kredita primenjuju se prostije ili složenije metode procene. Ono što je najvažnije jeste da se prilikom procene kreditne sposobnosti za bilo koju grupu, od predhodno pomenutih kredita stanovništvu, koriste procedure procene pet elemenata tj. Five Cs, (character, capacity, capital, collateral, conditions) o kojima je ranije bilo reči.

Tradicionalan proces procene kreditne sposobnosti tražioca kredita sastoji se iz sledećih faza, a sve u cilju prikupljanja i analize podataka vezanih za five Cs:

1. ispituju se karakteristike tražioca kredita,
2. vrši se procena njegove kreditne sposobnosti i
3. donosi se odluka o odobrenju ili odbijanju kredita.

Može se zaključiti da ova tri koraka predstavljaju prosečnu verziju šeme koju sam dao na početku rada, a koja se tiče procedure odobravanja kredita.

Takođe, mnoge banke koriste i tzv. credit scoring system koji svakoj karakteristici zajmotražioca dodeljuje određen broj poena koji se na kraju sumiraju i dobija se broj na osnovu kojeg se vrši rangiranje zajmotražioca. Vrednost kriterijuma je takva da veći broj bodova predstavlja i veći nivo kreditnog rizika.

Klasična podela metoda kojima se vrši procena kreditne sposobnosti zajmotražioca, pri odobravanju stambenih i potrošačkih kredita je:

1. metod kritičke procene i
2. empirijski metod procene.

Kod metoda kritičke procene najvažniju ulogu ima iskustvo kreditnog referenta, uvid u prihode zajmotražioca te obezbeđenje kredita (collateral). [32]

Sa druge strane imamo empirijski metod ili sistem bodovanja (credit scoring system), koji se zasniva na korišćenju statističkih podataka, a koji je već bio spomenut. Treba napomenuti da su rizici naplate glavnice potraživanja kod hipotekarnih kredita jako mali, obzirom da kolateral iznosi do 80% vrednosti kredita. Onaj deo gde problemi nastaju jeste naplata kamate koja se usled tržišnih previranja može menjati u pozitivnom ili negativnom smeru za zajmodavca (cenovni rizik koji se odnosi na rast kamatne stope na tržištu, rizik dešavanja koji se odnosi na pad te iste kamatne stope). Međutim, i za to postoji rešenje a ono se ogleda u poslovima hedging-a , o kojima se mogao napisati jos jedan veliki rad tako da ću se ja u ovom radu ograničiti samo na podatak da oni postoje.

[32] *Pušara K. „Međunarodne finansije“, Univerzitet Braća Karić, Beograd, 2004. str. 45*

Ono što je najvažnije prilikom odobravanja agrarnog kredita jeste finansijska sposobnost zajmotražioca koja se utvrđuje računanjima finansijskih racija o kojima je ranije bilo reči.

Da rezimiramo. Upravljanje rizikom prilikom odobravanja kredita stanovništvu svodi se na istraživanje elemenata "five Cs" i u zavisnosti od vrste kredita koji se odobrava vrše se dodatna ispitivanja i analize. Tako, prilikom odobravanja hipotekarnih (stambenih) kredita veoma je bitno izvršiti procenu imovine koju je zajmotražilac voljan da založi kao kolateral. Kod odobravanja agrarnih kredita potrebno je kao što rekoh pored već pomenutih analiza izvršiti i analizu finansijskih sposobnosti zajmotražioca, a prilikom odobravanja potrošačkih kredita, s obzirom da se radi o malim iznosima, metodologija je uprošćenja i standardizovana.

3.10 Upravljanje rizikom međunarodnog kreditiranja

Međunarodni krediti igraju veoma značajnu ulogu u privrednom, a samim tim i ekonomskom razvoju zemlje. Njihova uloga je mnogostruka, a one države kojima se zatvore vrata međunarodnog kreditiranja doživljavaju pravu privrednu recesiju koja završi totalnim krahom i privrede i države. Treba imati na umu da uloga međunarodnog kreditiranja nije isključivo dobra (primer velike krize dugova 1992 godine), te da se ovoj temi mora prići sa mnogo opreza. Ali, to nije tema ovoga rada.

3.10.1 Pojam i vrste međunarodnog kreditiranja

Međunarodne kredite možemo podeliti po osnovi više kriterijuma: prema poreklu (državni i privatni), prema davaocima kredita (međunarodne finansijske institucije, banke), prema ročnosti (kratkoročne, srednjoročne,dugoročne), prema nameni (finanansijski, robni) itd.

Međutim, bazična podela međunarodnog kreditriranja bila bi na:

1. državne kredite,
2. kredite privatnog sektora[33]

Svrha državnih kredita je mnogostruka. Tu se pre svega misli na opšte finansijske potrebe države, kredite za finansiranje uvoza, kredite za razvoj putne mreže , kredite za pokrivanje platno-bilansnih neravnoteža, itd.

[33] *Barjaktarović L. „Upravljanje finansijskim rizicima", Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009. str. 183*

Osnovni uslov koji države moraju da ispune kako bi se zadužile na međunarodnom tržištu jeste poboljšanje izvozno orentisane structure, a sve u cilju, povećanja deviznih efekata kojima bi se mogli vraćati krediti. Sa druge strane kredite privatnom sektoru možemo podeliti na dve grupe i to kredite za finansiranje uvoza i izvoza roba, te kredite za finansiranje mnoštva drugih projekata. Kada smo se već dotakli ovih tema nije na odmet spomenuti i pariski i londonski klub poverilaca kojima su puna usta lokalnih političara posebno u poslednje vreme.

Prema procesu obezbeđenja inostranih kredita, razlikujemo: Sindicirane kredite, i klub kredite. Pod pojmom sindiciranih kredita misli se na vrstu kredita koja se obezbeđuje od većeg broja banaka, koja se pak udružuju u jedan skup, a sve sa namerom da se izvrši disperzija rizika. Kada debitori zahtevaju manje sume novca u vidu kredita oni to rešavaju individualno sa pojedinom bankom i takve vrste kredita nazivaju se klub krediti.

3.10.2 Rizici međunarodnog kreditiranja

Rizike međunarodnog kreditiranja možemo svrstati u dve osnovne grupe:

1. Rizik zemlje (country risk)
2. Rizik suvereniteta (sovereign risk)

Pod rizikom zemlje podrazumevaju se rizici ekonomskih ili političkih promena u stranoj zemlji dok se pod rizikom suvereniteta podrazumeva rizik izostanka plaćanja od strane centralne vlade ili njene agencije. U rizike zemlje ubrajamo rizike neplaćanja, rizik transfera i rizik garancija. Rizik neplaćanja predstavlja nemogućnost ili nevoljnost dužnika da izvrši servisiranje duga. Rizik transfera se odnosi na nemogućnost dužnika da dođe do određene valute za otplatu duga dok se pod rizikom garancije podrazumeva da banka mora da izvrši obavezu koju je preuzela na sebe usled neizmirenja obaveze od strane dužnika.

Sve ovo upućuje na zaključak da je pri poslovanju banaka sa inostranstvom potrebno izvršiti ozbiljnu i kompleksnu analizu rizika zemlje, gde se pre svega misli na analizu ekonomskog i političkog rizika. S tim u vezi koristi se metodologija „Euromoney“ kao jedna od metologija za izračunavanje rizika zemlje. Prilikom sastavljanja liste časopis Euromoney zapošljava stručnjake za pojedine zemlje. Euromoney koristi indeks prognoziranog političkog rizika na taj način što zemlje raspoređuje u grupe od A do D, što se može videti iz tabele 3. Rizik suvereniteta ne treba poistovećivati sa rizikom

zemlje. Pod rizikom suvereniteta podrazumeva se kada kreditor nema pravni lek protiv suverenog zajmoprimca koji odbija da izvrši servisiranje duga.[34]

Nivo rizika	Približan činilac rizika
AAA- nema realnog rizika	0 - 0,5
AA- zanemarljiv rizik	0,5 – 1,5
A – mali rizik	1,5 – 3
BBB- kontrolisani rizik	3 – 7
BB- uobičajeni rizik preduzeća	7 – 15
B- visok rizik u određenoj oblasti	15 – 30
C- visok rizik	30 – 50
D- neprihvatljiv rizik	Više od 50

Tabela 3. Klasifikacija stopa rizika po zemljama prema časopisu „Euromoney

Iz svega navedenog može se zaključiti da rizike zemlje i suvereniteta nije ni malo jednostavno kontrolisati. Šta više na ovu vrstu rizika se ne može u velikoj meri uticati, s obzirom da su razlozi nastanka ovakvih događaja između ostalog i kretanje cene nafte na svetskom tržištu, ratovi i sl. Banke upravljaju rizikom zemlje postavljanjem individualnih limita za svaku zemlju odnosno maksimima prihvatljivih nivoa zaduženja za svaku zemlju. Optimalna veličina limita za svaku zemlju je stvar procene menadžmenta, te je samim tim i podložna greškama. Kako bi svela greške na minimum banka treba da ima dokumentovan pristup svakoj zemlji, te da ima jasno poslovnu proceduru za odobravanje inostranih kredita za svaku zemlju u pismenoj formi.[35]

[34] *Barjaktarović L. „Upravljanje finansijskim rizicima“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009. str. 184*

[35] *Bjelica V. „Bankarstvo (teorija i praksa), Budućnost, Novi Sad, 2001. str. 126*

3.11 Upravljanje rizicima u poslovanju banke

U savremenim uslovima poslovna banka posluje u okruženju drugih banaka, klijenata i ekonomije u celini, što sve unosi elemente rizika u bankarsko poslovanje, s tim što treba imati u vidu da je u savremenim uslovima dinamika promena u društvu i ekonomiji veoma ubrzana što opet predstavlja izvor rizika za bankarsko poslovanje.

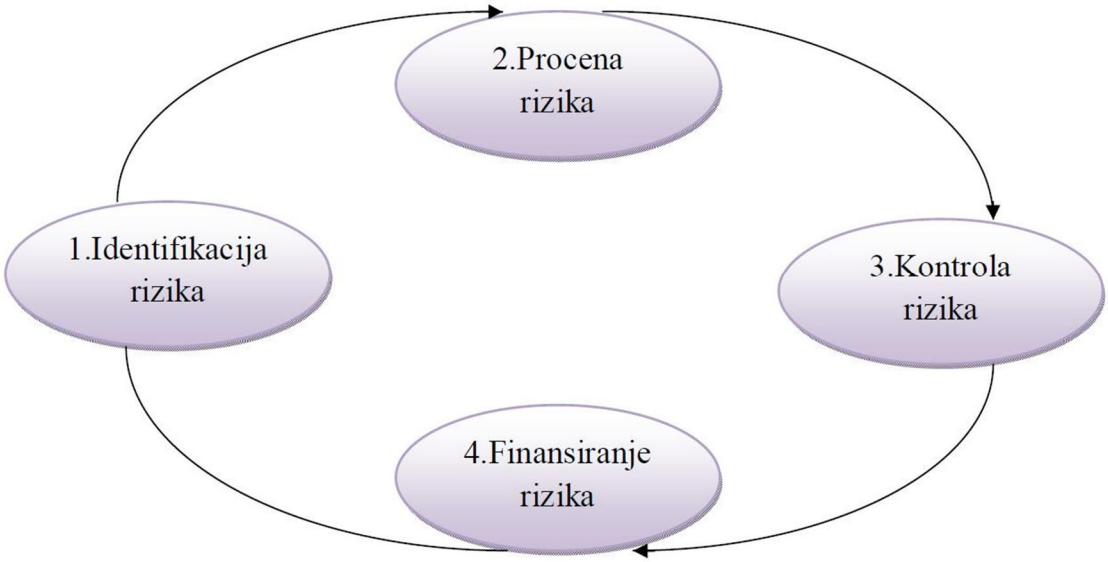
Upravljanje rizikom (risk management) se u najužem smislu definiše kao funkcija kupovine osiguranja, a u širem smislu kao procena, kontrola i finansiranje izloženosti gubicima. Svi resursi banke mogu biti izloženi riziku i otuda je interes banke da upravlja svim ovim rizicima, da ih svede na minimum, a u slučaju njihovog materijalizovanja da ih nadoknadi iz rezervi ili na drugi način, kako finansijski ne bi ugorzili poslovanje banke.

U bankarskom poslovanju upravljanje rizikom se javilo kao relativno nova disciplina i razvilo se iz poslova osiguranja, jer u vođenju osiguranja je uočeno da se na tradicionalan način (kroz nadoknadu štete) ne može uspešno minimizirati rizik poslovanja u bilo kojoj delatnosti. Upravljanje rizikom u bankama predstavlja složen mehanizam u kom se kombinuju mere interne politike upravljanja rizicima banke, kao i ugovaranje zaštite od rizika sa osiguravajućim kućama. Ono predstavlja neizostavan deo poslovne politike banke i obično se povezuje sa jednim njenim organizacionim delom, koji je u idealnoj situacji, odgovoran direktno upravnom odboru. Takođe se može definisati kao funkcija banke, pod kojom se podrazumeva skup aktivnosti:

- Identifikacija izloženosti riziku za sve kategorije sradstava uz procenu potencijalnih gubitaka,
- Procena rizika koji obuhvata merenje i anlizu gubitka u prošlosti, kako bi se procenile varijable koje će uticati na budućnost,
- Kontrola, u smislu smanjenja ili eliminisanja rizika gubitka, primenom svih vrsta obezbeđenja
- Finansiranje rizika obezbeđenjem rezervi, uključujući i osiguranje
- Razvoj administrativnih tehnika i korišćenje stručnih znanja (upravljanje rizikom).

Savremeno poslovanje podložno je svakodnevnim promenama, previranjima i pojavi novih rizika. Identifikacija izloženosti je podfaza u okviru koje treba identifikovati sve postojeće trenutne i buduće rizike na osnovu validnih podataka prikupljenih na sistematičan način. Da bi proces bio kompletan treba proceniti i potencijalne gubitke koji mogu nastati usled ispoljavanja rizičnog ponašanja. Nakon procesa identifikacije i procene treba stvoriti svest o izloženosti riziku kod svih zaposlenih koji su u dodiru sa ovom materijom. Nakon toga sledi merenje rizika, što obuhvata različite metode koje definiše menadžment banke, ako i klasifikaciju rizične aktive banke u cilju lakšeg kontrolisanja. Za fazu merenja rizika obično se kaže da je to središte ili srce rizika (najbitnija faza). Na kraju, ako rizik već i nastane banka mora da obezbedi dovoljno sredstava za saniranje nastalih gubitaka. Po zakonu banka je dužna da odnos između

kapitala banke i rizične aktive održava na određenom minimumu, kako bi se zaštitili poverioci i bankarski sistem u celini.

Proces upravljanja rizikom

Upravljanje rizikom u bankarstvu ima dva osnovna cilja. Prvi je da se izbegne nesolventnost banke, a drugi je da se maksimizira stopa prinosa na kapital uz korekciju za rizik (riskadjusted rate on capital-RAROC).

3.12 Upravljanje kreditnim rizikom

Kreditni rizik, ili rizik otplata odobrenog kredita i pripadajuće kamate bude dovedena u pitanje, predstavlja najvažniji rizik sa kojim se banke danas suočavaju. Glavni razlozi ozbiljnih problema u bankarskom sektoru i sve većih gubitaka, kao posledice kreditnog rizika, leže u slabim kreditnim standardima za zajmoprimaoce i druge ugovorne strane, lošim upravljanjem rizičnim portfeljem ili nedostatkom pažnje za promene u privredi ili drugim okolnostima koje mogu dovesti do pogoršanja kreditnog položaja drugih ugovornih strana banke.

U cilju minimizacije kreditnog rizika banka upravlja plasmanima i struktuira kreditni portfelj kako bi izvršila njegovu diversifikaciju. Na nivou nadležnih službi uspostavljen je odgovarjući sistem redovnog i periodičnog izveštavanja članova uprave banke o koncetraciji rizika. Veliki značaj upravljanja kreditnim rizikom proističe iz potencijalne opasnosti da veći broj korisnika ne bude sposoban da uredno servisira

svoje obaveze. Time se može izazvati ulazak banke u zonu tehničke insolventnosti (veća vrednost obaveza banke od vrednosti njenih potraživanja). [36]

Zato postoji velika odgovornost bankara pre svega zaposlenih u kreditnom odeljenju da prate dejstvo svih faktora koji utiču na kvalitet kreditnog portfelja banke i da blagovremeno reaguju na nepovoljna kretanja koja mogu da dovedu do bankrotstva banke.

Realizacija kreditnog rizika je najčešći razlog zbog kog poslovne banke propadaju. Zbog toga su u skoro svim zakonodavstvima sveta uvedeni standardi za upravljanje kreditnim rizicima.

Prema principima za upravljanje kreditnim rizicikom, koji su propisani od strane Bazelskog komiteta, strategija upravljanja kreditnim rizikom podrazumeva:

- Osiguranje primene okruženja za merenje i upravljanje kreditnim rizikom,
- Ispravan, pouzdan i dosledan proces odobravanja kredita,
- Prikladan proces kreditne admnistracije
- Aktivno merenje, upravljanje i nadzor kreitnog rizika,
- Primerenu kontrolu izloženosti riziku,
- Aktivan nadzor i sudelovanje regulatornih institucija.

Osiguranje primene okruženja za merenje i upravljanje kreditnim rizikom podrazumeva da banke moraju izraditi strategiju ili plan za kreditni rizik, kojom se utvrđuju ciljevi aktivnosti banke, koje se odnose na odobravanje kredita i usvojiti potrebne politike i postupke za sprovođenje tih aktivnosti.

Upravni odbor je odgovoran za njihovo odobravanje i povremeno preispitivanje, pri čemu treba voditi računa da one moraju pokrivati mnogobrojne aktivnosti banke u kojima kreditna izloženost predstavlja značajan rizik.

Bankarska kreditna strategija mora održavati kako toleranciju banke na rizik, tako i nivo profitabilnosti koji banka očekuje da ostvari usled izlaganja različitim kreditnim rizicima. Ona treba da uključi izjavu o spremnosti banke da odobrava kredite na temelju vrste izloženosti, privrednog sektora, geografskog položaja, valute, ročnosti i predviđene profitabilnosti, kao i identifikaciju ciljnih tržišta i ukupnih karakteristika koje banka želi postići u svom kreditnom portfelju. Strategija za kreditni rizik uzima u obzir i ciljeve koji se odnose na kvalitet kredita, zaradu i rast. Sprovođenje strategije uključuje

[36] *Ćirović M., „Bankarstvo“, Bridge companz, 2001, str. 309*

osiguranje usklađenosti kreditnih aktivnosti sa utvrđenom strategijom, definisanje i sprovođenje pisanih postupaka i jasnu i pravilnu podelu odgovornosti.[37]

Ispravan, pouzdan i dosledan procesodobraanja kredita podrazmeva četiri glavna načela od kojih najvažnije kaže da banke moraju poslovati u okviru dobro definisanih kriterijuma za odobravanje kredita. Ti kriterijumi treba da sadrže jasnu naznaku ciljnog tržišta banke i potpuno razumevanje zajmoprimaoca i druge ugovorne strane, kao i svrhu i strukturu kredita, ali i izvor njegove otplate, pošto pomoću njih treba da se utvrdi ko je prikladan za dobijanje kredita i u kom iznosu, koje vrste kredita stoje na raspolaganju i pod kojim se uslovima kredit može odobriti.

Takođe, banka treba da postavi kreditni limit, odnosno gornju granicu na celokupan raspon aktivnosti, s određenom drugom ugovornom stranom i to na nivou pojedinačnih zajmoprimaoca. Ali i grupa povezanih lica koja objedinjuju različite vrste izloženosti. Takvi limiti se obično temelje na internoj oceni rizika dodeljenoj određenom zajmoprimaocu ili drugoj ugovornoj strani, pri čemu se ugovorne strane sa boljom ocenom rizika mogu imati potencijalno viši limit izloženosti.

Banke treba da imaju jasno uspostavljen postupak za odobravanje novih, kao i za izmene i dopune, obnavljanje i refinansiranje starih kredita. Odobrenja se vrše u skladu sa pisanim smernicama banke i izdaje ih primarno rukovodstvo.

Odobravanje kredita mora se vršiti po uobičajenim tržišnim uslovima i treba da se sprovodi po prethodno opisanim kriterijumima i postupcima. Na ovaj način omogućava se kontrola i ravnoteža poslovanja, koje omogućavaju donošenje dobrih kreditnih odluka.

Prikladan proces kreditne admnistracije, merenja, upravljanja i nadzora kreditnog rizika. Banke moraju imati uspostavljen sistem za kontinuiranu administraciju svojih portfelja. U zavisnosti od veličine banke, kreditna administracija može biti organizovana kao posebno odeljenje ili samo par zaposlenih može voditi te poslove. Oni uključuju: ažuriranje kreditne dokumentacije, dobijanje tekućih finansijskih informacija od klijenata, slanje obaveštenja i primenu različitih dokumenata poput ugovora o kreditu. Kreditni dokumenti koji se obrađuju obuhvataju sve informacije neophodne za utvrđivanje trenutne finansijske situacije zajmoprimaoca, kao i informacije koje omogućavaju praćenje donetih odluka i podataka o kreditu.

Za dobro upravljanje kreditnim rizikom za banke je najvažnije da dobro razviju i koriste interni sistem za ocenu rizika. Ukoliko je dobro strukturiran ovakav sistem

[37] *James C.,Van Horne, „Finansijsko upravljanje i politika“, Mate Zagreb, 1997, str. 144*

omogućava diferencijaciju nivoa kreditnog rizika različitih kreditnih izloženosti banke i određivanje ukupnih karakteristika kreditnog portfelja, problematičnih kredita i adekvatnosti rezervacija za gubitke po kreditima.[38]

Takođe, banke moraju da imaju razvijene i informacione sisteme i analitičke tehnike, odnosno metodologiju koja im omogućava da kvantifikuju rizik izloženosti ka pojedinačnim zajmoprimaocima. One takođe moraju biti sposobne da naliziraju kreditni rizik na nivou pojedinačnih proizvoda i ukupnog portfelja radi identifikacije eventualnih osetljivosti ili koncetracija.

Upravljanje kreditnim rizikom se naročito odnosi na procenu kreditne sposobnosti dužnika, urednost izvršavanja obaveza prema banci i kvalitet instrumenata obezbeđenja. Banka je dužna da obračunava i izdvaja rezerve za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu aktive i vanbilansnih stavki, kao i da propiše posebne politike i procedure za identifikaciju loše aktive i upravljanja tom aktivom. Banka je dužna da sva potraživanja klasifikuje na osnovu odluke o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki.

3.13 Merenje kreditnog rizika

Prilikom merenja kreditnog rizika dolazi do niza poteškoća koje su izazvane sledećim:

- Prvo, događaj dospelih obaveza se pojavljuje toliko retko, tako da su rezultati primene bilo koje statističke metode koja se zasniva na stvarnim opservacijama veoma nepouzdani. Problem se dodatno komplikuje postojanjem korelacije među nastalim događajma neizvršenja dospelih obaveza.

- Drugo, za razliku od prinosa na instrumente kojima se dnevno trguje, prinose koje ostvaruju po osnovu kredita je teško posmatrati, jer figuriraju u nizu godina. Kod kredita izloženosti riziku važi za ceo period do momenta dospeća kredita.

Postoje tri osnovna pristupa u merenju kreditnog rizika:

- Standardizovani pristup,
- Osnovni pristup zasnovan na internom merenju,
- Napredni pristup zasnovan na internom merenju.

[38] *James C.,Van Horne, „Finansijsko upravljanje i politika“, Mate Zagreb, 1997, str. 147*

IV DEO

POJAM I KARAKTERISTIKE KAMATNIH STOPA

4.1 Nakanada za preuzeti rizik od strane banke prilikom kreditiranja

Može se zaključiti da posao odobravanja kredita nije ni malo jednostavan. Međutim slika dobija konačan okvir tek kada komplikovanosti procedure odobravanja kredita dodamo i rizik kojem se banke izlažu.

Da bi se ova vrsta posla bankama na kraju ipak isplatila one uvode cenu kredita (kamatnu stopu) kojom zadovoljavaju svoje potrebe. Danas 70%, pa i više ukupne aktive banaka čine kreditni plasmani. To nam govori da najveći deo prihoda banke ostvaruju baš vršeći ovu vrstu poslova, što se može videti iz sledeće tabele.

AKTIVA	PASIVA
1. Krediti 60% 2. Plasmani u hartije 27% 3. Likvidna aktiva 3% 4. Gotovina 6% 5. Ostala aktiva 4%	1. Oročeni depoziti 44% 2. Depoziti po viđenju 30% 3. Depoziti i obaveze na novčanom tržištu 11% 4. Ostale obaveze 7% 5. Deonički kapital 8%
UKUPNO 100%	UKUPNO 100%

Tabela 4. Tipična struktura bilansa banke

U poslednjem delu ćemo objasniti pojam kamatnih stopa i načine na koji se one utvrđuju. Treba istaći dve stvari vezane za kamatne stope. Prva je da određivanje kamatnih stopa predstavlja sastavni deo procesa odobravanja kredita, a druga je da se kamatnim stopama vrši kompenzacija rizika (što će reći da se kamatnim stopama upravlja rizikom). [39]

[39] *Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment" Feljton, Novi Sad, 2002. str. 112*

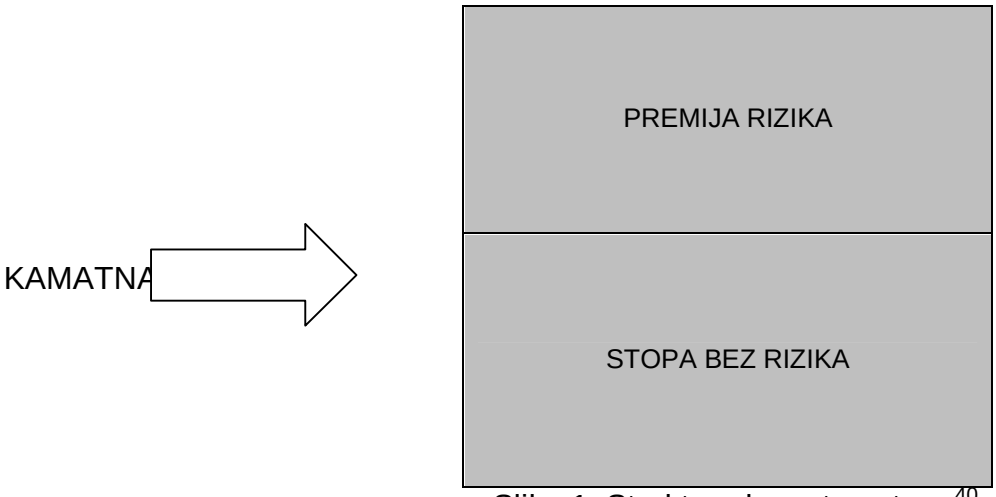
4.2 Pojam kamatne stope

Kamatna stopa predstavlja cenu korištenja kreditnih i novčanih resursa na finansijskom tržištu. Ona je veoma bitna za banku sa aspekta njenog poslovanja. Uzmimo samo u obzir da u razvijenim zemljama 70-80% ukupnih prihoda banaka čine prihodi ostvareni naplaćivanjem aktivnih kamatnih stopa, dok se kod nas taj broj popeo i do 95%. Razlikujemo dve vrste kamatnih stopa i to aktivne i pasivne. Od aktivne kamatne stope zavisi visina ukupnog kamatnog prihoda, dok od pasivne kamatne stope zavisi visina ukupnih kamatnih rashoda. Razliku aktivnih i pasivnih kamatnih stopa predstavlja neto kamatni prihod banke.

4.3 Elementi kamatne stope

Regulisane kamatne stope predstavljaju davno prošlo vreme u bankarskom svetu. Usled deregulacije bankarskog tržišta i demonopolizacije došlo je do toga da kamatnu politiku vode same banke. Nema više pravila „ 3-6-3“, što u prevodu znači uzmite novac po 3% pasivne kamatne stope, plasirajte ga po 6% aktivne kamatne stope i u 3 budite na partiji golfa.

Današnji menadžeri banaka u razvijenim zemljama vode strahovite bitke sa okruženjem u cilju postavljanja što manjih kamatnih stopa, na taj način privlačeći ljude kojima je novac neophodan da baš kod njih izvrše pozajmicu. Pri tom menadžeri moraju da vode računa i o pristupačnosti zajmova tj. da kamatnu stopu definišu tako da pokriju eventualne rizike, privuku zajmotražioce i pri tome ostvare profit. Okruženje u kojem živimo ni malo im ne olakšava taj posao. Sada ćemo da spomenemo kreiranje kamatnih stopa koje predstavljaju u neku ruku naknadu za dobro izvojevanu pobedu protiv tržišnih rizika. U osnovi strukturu kamatnih stopa možemo predstaviti sledećim grafikonom:

Slika 1. Struktura kamatne stope[40]

Stopa bez rizika predstavlja kamatnu stopu koju investitor može da ostvari prilikom kupovine T-bills (kratkoročnih državnih obveznica). Obzirom da se ispunjenje obaveze koja proizilazi iz obveznice garantuje država, smatra se da su ove kratkoročne državne obveznice praktično bez rizika. Međutim, kod T-billsa-a kamatne stope su poprilično niske što na neki način demotiviše bankare.

Željni ostvarenja većeg prihoda oni su spremni da podnesu veći rizik, ali pri tom zahtevajući određenu kompenzaciju i to u vidu povećanja kamatne stope. Baš to povećanje kamatne stope predstvalja premiju za rizik (kreditni spread). Visina premije za rizik tj, kreditnog spreda zavisi od mnogo faktora od kojih ćemo izdvojiti samo neke:

1. politički rizik zemlje
2. potražnja za kreditima
3. konkurencija
4. rok otplate kredita
5. iznos kredita
6. premija osiguranja kredita koju banka plaća osiguravajućoj kući
7. stopa inflacije (rast cena na malo)

Takođe, gradnja kamatnih stopa na razvijenim tržištima kreće se od regulatornih kamatnih stopa koje predstavljaju ravnotežni odnos ponude i tražnje na tržištu. Do stvaranja Evropske monetarne unije kao ravnotežna (regulatorna) kamatna stopa uzimao se LIBOR (London Interbank Offer Rate), po kojoj je 16 prvoklasnih međunarodnih banaka koje posluju sa evrodolarima u Londonu nudilo svoje kratkoročne zajmove. Prilikom formiranja kamatnih stopa za druge finansijske instrumente na Libor

[40] *Vunjak. N.M. Kovačević L.D. „Poslovno bankarstvo“, Proleter, Subotica, 2002. str. 92*

se dograđivao u zavisnosti od rizičnosti ulaganja kamatni Spread (tj. već pomenuta premija za rizik). Stvaranje Evropsle monetarne unije, a samim tim i uvođenja evra proizvelo je formiranje regulatorne kamatne stope na novčanom tržištu Evropske monetarne unije pod nazivom EURIBOR. Za razliku od Libor-a, ova kamatna stopa predstavlja prosek kamatnih stopa 57 uglavnom evropskih banaka za operacije na novčanom tržištu i određije je Evropsa bankaraska federacija u Briselu. U našem bankarstvu takođe se koristi Euribor kao regulatorna kamatna stopa na kredite date u evrima. Inače treba reći da se ravnotežna kamatna stopa (nominalna kamatna stopa) određuje odnosom ponude i tražnje, a u zavisnosti od karakteristika kredita i tržišta na kojem banke posluju nadograđuju se ostali elementi na nominalnu kamatnu stopu, pri čemu se dobija efektivna kamatna stopa koja predstavlja i konačnu kamatnu stopu po kojoj se krediti plasiraju.

NBS je naložila svim bankama da moraju imati vidno istaknute efektivne kamatne stope kako aktivne tako i pasivne, a sve u cilju smanjivanja istih.[41]

Primer kako se formiraju kamatne stope na dinarske kre

	Efektivne kamatne stope	
	Mesečna	Godišnja
Rast cena na malo u RS (za april) – uvećano za	0,8%	9,84%
Nominalnu kamatnu stopu (čija visina zavisi od namene kredita)	0,5% - 1,0%	6,05% - 12,43%
Naknada za servisiranje kredita (čija visina zavisi od instrumenata obezbeđenja)	0,35% - 0,85%	4,2% - 10,48%
UKUPNO:	**1,65% - 2,65%**	**20,63% - 33,85%**

Tabela: Pregled EKS koje se primenjuju na dinarske kredite

4.4 Faktori koji utiču na kreiranje kamatnih stopa

Kao što smo spomenuli situacija u našoj zemlji po pitanju bankarskog poslovanja (a tu se pre svega misli samo na kreditiranje) poprilično je drugačija u poređenju sa razvijenim zemljama. Kod nas su npr. za razliku od evropskih zemalja kamatne stope na kredite enormno visoke. Obzirom da je jedan od najpoznatijih svetskih investitora Voren Bafet poručio da su kamatne stope u svetu veoma male, tj. da su daleko manje od rizika koji bi trebalo da predstavljaju, postavlja se pitanje da li to znači da će kod nas doći do daljeg rasta ionako visokih kamatnih stopa. Naime, postoje

[41] *Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment" Feljton, Novi Sad, 2002. str. 115*

različiti faktori koji u našoj zemlji utiču na kreiranje ovako visokih kamatnih stopa. Krenimo od prvog i možda najvažnijeg, a to je *rizik ulaganja u državu*. Opšte je poznato da je Srbija politički veoma nestabilna,a kada se tome doda i nerešen status Kosova sve su prilike da će kreditni rejting naše države u narednom peridou ostati na približno istom nivou.

Drugi , ali ne manje važan faktor jeste to što *tražnja za kreditima u našoj zemlji prevazilazi ponudu*. Naša je u razvoju (ili bolje reći na početku) i nastoji da osavremeni svoje poslovanje, a to iziskuje ogromna novčana sredstva. Takođe postoji velika potražnja za kreditima od strane stanovništva. Sve u svemu dok je tražnja za kreditima veća od ponude banke mogu da diktiraju svoje uslove. U slučaju da se situacija promeni onda će banke smanjenjem kamatnih stopa nastojati da privuku što veći broj zajmotražioca.

Kao treći faktor koji utiče na visoke kamatne stope jeste *restriktivna monetarna politika* Centralne banke Srbije. Obzirom da je 47% sredstava oročenih depozita bankama imobilisano na ime obaveznih rezervi od strane centralne banke (u cilju uticaja na realne novčane tokove) bankama se ograničava količina novca sa kojim raspolažu što inicira oštrije uslove davanja kredita od strane banaka, a sve sa ciljem ostvarivanja većih zarada.[42]

Ova tri faktora možemo klasifikovati kao najvažnije. Ostali faktori su: iznos kredita, rok otplate, nominalna kamata, premija osiguranja kredita koju banka plaća osiguravajućoj kući, stopa inflacije, konkurentnost...

Obzirom da sam već spomenuo neke od faktora, pojasniću konkurentnost, rok otplate i postojanje nacionalnih korporacija za osiguranje kredita utiču na smanjenje rizika, a samim tim i na formiranje kamatnih stopa. Problem vezan za rokove otplate je posebno aktuelan na našim prostorima. Naime, nepostojanje oročenih depozita na dugi rok u našem bankarstvu utiče na nepostojanje sredstava koja bi se mogla ulagati na dugi rok. S obzirom na to, banke su primorane da se zadužuju na inostranom tržištu i tako prikupljena sredstva plasiraju kod nas po većim kamatnim stopama zbog već pomenutog lošeg kreditnog rejtinga naše zemlje. Iz ovoga proizilazi da krediti na dugi

[42] *www.posted.co.yu/kamate.htm*

rok podležu većem riziku, a samim tim i većoj kamatnoj stopi. Navesti ću primer stambenog kreditiranja u našoj zemlji. Stambeni krediti spadaju u grupu dugoročnih kredita obzirom na rokove dospeća i do 30 godina.

Tabela efektivnih kamatnih stopa na stambene kredite u vrednosti od 50000 evra, sa učešćem od 20% i rokom otplate od 20 i 15 godina.

Banka	Mesečna rata	Efektivna kamatna stopa	Dužina otplate
Volksbank	358,00 evra	9.64%	20 godina
Raiffeisen	448,26 evra	10.01%	20 godina
HVB	335,00 evra	8.53%	20 godina
Societe Generale	383,57 evra	8.72%	15 godina

Tabela: Efektivne kamatne stope na stambene kredite u Srbiji 2005 godine.

Iz prethodno navedene tabele može se videti različitost efektivnih kamatnih stopa u različitim bankama. Nova mera NBS o isticanju efektivnih kamatnih stopa verovatno će dovesti do smanjenja tih rizika, ali i dalje će običan stanovnik kredit od 50000 evra otplaćivati 20 godina i po isteku tog perioda bezmalo vratiti banci čitavih 100000 evra. Izneti ću samo podatak da se efektivna kamatna stopa za stambene kredite u razvijenim zemljama kreće oko 6%, a ovde vidimo da je kod nas između 8,53 i 10,01% (što na velike iznose predstavlja ogroman novac).

Što se tiče konkurentnosti i ona može da predstavlja ključan faktor u smanjenju kamatnih stopa. Što se više banaka bori za svoju poziciju na tržištu to će za običnog stanovnika kreditni uslovi postati sve povoljniji.

Na kraju bi se zadržao na institucijama za osiguranje kredita koje postoje u razvijenim zemljama, a kod nas su tek u povoju. Ovde bih spomenuo stvaranje nacionalne korporacije za osiguranje stambenih kredita koja takođe treba da odigra ključnu ulogu u smanjenju kamatnih stopa na stambene kredite. Naime zadatak ove korporacije jeste da izvrši minimizaciju kreditnog rizika za banku prilikom plasiranja stambenih kredita. Postojanjem ove institucije banke će morati da fiksiraju kamatne stope na stambene kredite u okvir od 7,45% - 8,95% zavisno od modaliteta kredita. Nacionalna korporacija za osiguranje stambenih kredita će im osigurati 75% vrednosti kredita čime se eliminiše rizik likvidnosti po osnovu plasmana. Takođe banke će biti oslobođene i izdvajanja posebne rezerve kod NBS po osnovu ovih plasmana. Sve u svemu kada otklonimo sve prepreke prethodno navedene i našoj zemlji će se stvoriti uslovi za kreiranje pristojnih kamatnih stopa, a krediti će biti jeftiniji i pristupačniji svima. [43]

[43] *www.posted.co.yu/kamate.htm*

V DEO
STUDIJA SLUČAJA

Bankarski sektor u BIH – 2009 godina

1. Institcionalni okvir Bankarskog sektora

Bankarski sektor u BiH regulisan je entitetskim zakonima o bankama, koji su u velikoj meri harmonizovani, a kojima se uređuje osnivanje, poslovanje, upravljanje i supervizija komercijalnih banaka u BiH, te zakonima o agencijama za bankarstvo, koji definišu ciljeve, nezavisnost, nadležnost i odgovornost.

U cilju podrške bankarskog sistema domaćoj ekonomiji u junu 2009. u Beču je potpisan Memorandum o razumevanju pod imenom "Bečka inicijativa" sa predstavnicima šest bankarskih grupacija (Raiffeisen International, Hypo Alpe Adria, Uni Credit Bank Austria, Volksbank International, Intesa Sanpaolo International, NLB group) koje djeluju u BiH. Naknadno je "Bečkoj inicijativi" pristupilo još tri banke (Procredit group, Sparkasse bank, Turkish Ziraat Bank).

U 2009. bankarski sektor u BiH i pored izraženih posledica svetske ekonomske krize uspeo je da održi stabilnost i uspešno odgovori zahtevima klijenata, čime je zadržano poverenje u bankarski sistem. U cilju ublažavanja negativnih efekata globalne finansijske krize, agencije za bankarstvo sredinom godine donele su Odluku o privremenim merama za reprogram kreditnih obaveza fizičkih lica u bankama, kojim banka može na zahtev dužnika izvršiti reprogram svih njegovih kreditnih obaveza. Izmenom ovih odluka krajem godine data je mogućnost i pravnim licima za reprogram kredita, čime je klijentima omogućeno da nastave poslovne aktivnosti i što lakše prevaziđu problem likvidnosti. Da bi komercijalnim bankama omogućila veći potencijal za kreditne aktivnosti, CBBiH je donela dve mere kojim je oslobođen deo sredstava sa ciljem finansiranja realnog sektora. Prvom merom stopa obavezne rezerve na depozite oročene na period duži od jedne godine smanjena je sa 10% na 7%, čime je bankama oslobođeno oko 262 miliona KM. Drugom merom se iz osnovice za obračun obavezne rezerve isključuju depoziti vlada namijenjeni za razvojne programe. Ove mere su stupile na snagu 1. maja 2009.

Centralni registar kredita (CRK) pri CBBiH omogućava pouzdaniju procenu kreditnog rizika i uključuje podatke svih komercijalnih banaka, ali ne i svih podataka ostalih finansijskih institucija, čije je dostavljanje još uvek na dobrovoljnoj bazi. U narednom periodu očekuje se da će to biti zakonska obaveza.

2. Karakteristike bankarskog sektora

Bankarski sektor i dalje dominira finansijskim sistemom u Bosni i Hercegovini. U 2009. Poslovalo je 30 komercijalnih banaka, kao i na kraju 2008. ABS banka Sarajevo je promenila ime u Sparkasse Bank Sarajevo od 15. jula 2009. Dana 31. decembra 2009. dve banke su imale privremenu upravu, Una banka Bihać i Hercegovačka banka Mostar. U 2009. nije bilo promena u broju banaka (11 banaka) koje imaju dozvolu za obavljanje poslova skrbništva nad vrednosnim papirima. Koncentracija bankaskog sektora je ostala gotovo na istom nivou kao i u 2008. i najvećih pet banka kontrolišu više od polovine ukupne aktive bankarskog sektora i izgubile su samo 1,6% učešća u ukupnoj aktivi.

Tabela 1. Aktiva bankarskog sektora

	2006.		2007.		2008.		2009.	
	u hiljadama KM	učešće u ukupnoj aktivi	u hiljadama KM	učešće u ukupnoj aktivi	u hiljadama KM	učešće u ukupnoj aktivi	u hiljadama KM	učešće u ukupnoj aktivi
Ukupna aktiva	15.706.967	100,0%	20.627.997	100,0%	22.221.598	100,0%	22.157.719	100,0%
Prema veličini								
Najveće 3	6.827.320	43,5%	8.403.330	40,7%	10.310.859	46,4%	10.237.655	46,2%
Najvećih 5	9.309.326	59,3%	11.704.332	56,7%	13.504.097	60,8%	13.109.132	59,2%
Najvećih 10	12.504.243	79,6%	16.234.164	78,7%	17.820.222	80,2%	17.602.480	79,4%
Prema vlasništvu								
Strane	14.185.796	90,3%	18.764.264	91,0%	20.283.182	91,3%	20.125.406	90,8%
Domaće	399.155	2,5%	860.359	4,2%	882.488	4,0%	1.000.681	4,5%
Državne	1.122.016	7,2%	1.003.375	4,9%	1.055.928	4,8%	1.031.632	4,7%

Izvor: CBBIH, Nacionalni supervizori

Komercijalne banke u većinskom stranom vlasništvu dominiraju bankarskim sistemom u BiH i njihov udeo je iznosio 90,8% u ukupnoj aktivi bankarskog sistema u 2009. Banke u domaćem privatnom vlasništvu sa učešćem od 4,5% u ukupnoj aktivi bankarskog sistema i banke u državnom vlasnitvu sa 4,7%, kontrolišu vrlo mali segment tržišta da bi imale uticaj na tržišna kretanja. Trend rasta bankarskog sektora, koji je bio prisutan u prethodnim godinama, zaustavljen je u 2009. usled višestrukih posledica ekonomske krize.

Tabela 2. Glavni pokazatelji bankarskog sektora u BiH

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Broj licenciranih banaka	33	32	32	30	30
Aktiva, procenat procijenjenog BDP-a	70,1	76,9	89,7	85,2	86,5
Aktiva, (godišnji rast u %)	26,3	23,8	32,8	7,8	-1,6
Krediti, (godišnji rast u %)	27,2	24,2	28,3	21,8	-3,1
Nekvalitetna aktiva banaka, kategorije C-E	3,3	2,5	1,8	2,2	3,9
Neto strana aktiva, % ukupne aktive	-12,3	-11,6	-8,3	-15,3	-13,4
Osnovni kapital, % bilansne sume	9,7	9,7	8,8	9,4	9,9
Stopa adekvatnosti kapitala	17,8	17,7	17,1	16,3	16,1
Povrat na prosječnu aktivu (ROAA), %	0,7	0,9	0,8	0,4	0,1
Povrat na prosječan dionički kapital (ROAE), %	6,2	8,4	8,6	4,3	0,8

Izvor: Agencija za bankarstvo FBIH i RS

3. Struktura bilansa banaka

Usporavanje kreditnih aktivnosti komercijalnih banaka u BiH rezultiralo je smanjenjem aktive u 2009. Ukupna aktiva svih banaka na kraju 2009. iznosila je 20,70 milijardi KM, što predstavlja smanjenje od 341,3 miliona KM, ili 1,62% u odnosu na kraj 2008. U sledećoj tabeli je datpregled strukture bilansa komercijalnih banaka u BiH.

Tabela 3. Struktura bilansa komercijalnih banaka

u hiljadama KM

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Aktiva (1)+ (2)+ (3)	**11.874.587**	**14.698.458**	**19.519.770**	**21.048.153**	**20.706.829**
(1) Strana aktiva	2.096.567	2.328.570	3.548.357	3.097.976	2.970.361
Kratkoročna	2.068.157	2.282.459	3.446.845	3.004.573	2.872.047
Dugoročna	28.410	46.111	101.512	93.403	98.314
(2) Domaća aktiva	7.544.161	9.307.971	11.949.131	14.555.676	14.104.511
Potraživanja od sektora vlade	50.080	68.382	127.553	264.350	350.269
Potraživanja od nevladinog sektora	7.494.081	9.239.589	11.821.578	14.291.326	13.754.242
Kratkoročna	1.786.965	2.149.756	2.624.609	3.465.619	3.348.635
Dugoročna	5.707.116	7.089.833	9.196.969	10.825.707	10.405.607
(3) Rezerve	2.233.859	3.061.917	4.022.282	3.394.501	3.631.957
Pasiva (4)+ (5)+ (6)+ (7)	**11.874.587**	**14.698.458**	**19.519.770**	**21.048.153**	**20.706.829**
(4) Strana pasiva	3.559.282	4.032.774	5.159.450	6.309.732	5.747.316
Kratkoročna	403.632	408.145	763.575	664.391	576.791
Dugoročna	3.155.650	3.624.629	4.395.875	5.645.341	5.170.525
(5) Domaća pasiva	6.876.272	8.798.458	12.100.763	11.951.180	12.206.467
Sektor vlade	1.062.715	1.465.923	3.069.667	2.319.382	2.016.853
Nevladin sektor	5.813.557	7.332.535	9.031.096	9.631.798	10.189.614
Depoziti po viđenju	3.093.088	3.846.185	4.664.324	4.611.978	4.629.959
Oročeni i štedni depoziti	2.720.468	3.486.349	4.366.771	5.006.914	5.541.356
Ostalo	1	1	1	12.906	18.299
(6) Računi kapitala	1.712.471	2.071.841	2.530.013	2.976.448	3.150.656
(7) Ostala pasiva	-273.438	-204.615	-270.456	-189.207	-397.610

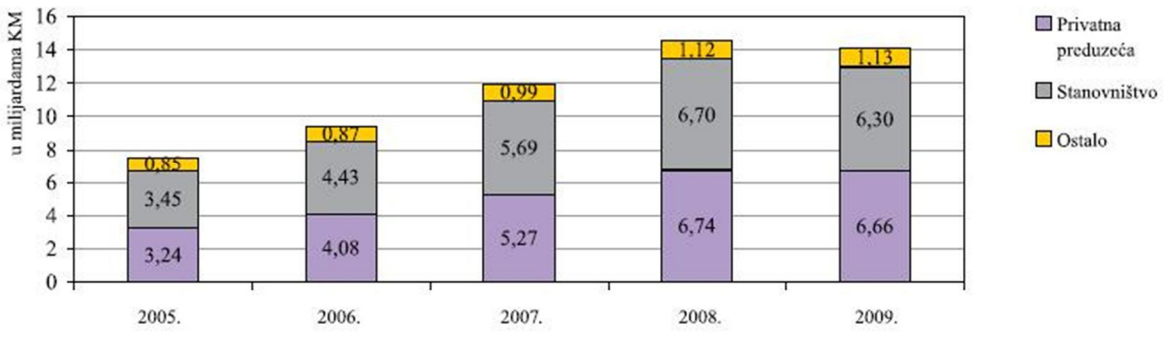
Izvor: CBBIH

U strukturi aktive nije došlo do znatnijih promena i dominira učeše domaće aktive sa 68,1%, dok je učešće strane aktive 14,3%. U odnosu na prethodnu godinu, domaća aktiva je smanjena za 451,2 miliona KM, dok je domaća pasiva povećana za 255,3 miliona KM. Međutim, još uvek je prisutna ročna neusklađenost između potraživanja i depozita. Na strani pasive najveće učešće se odnosi na domaću pasivu (depozite rezidenata) oko 58,9%, dok strana pasiva učestvuje sa 27,7% i kapital 15,2%. Ukupni kapital banaka bio je veći za 174,2 miliona KM ili 5,8% u odnosu na stanje na kraju 2008. Neto strana aktiva komercijalnih banaka iznosila je 2,78 milijardi KM sa negativnim predznakom zbog veće strane pasive u odnosu na stranu aktivu. Na kraju 2009. neto strana aktiva smanjenja je u apsolutnom iznosu za 434,8 miliona KM, ili 13,5%. Razlog ovakvom smanjenju je uglavnom smanjenje strane pasive za 562,4 miliona KM, od čega smanjenje dugoročne strane pasive iznosi 474,8 miliona KM, što nam ukazuje da komercijalne banke ne povlače nova sredstva finansiranja iz inostranstva, a i da se izvršava otplata prispelih obaveza. Pored ovoga, smanjena je i strana aktiva za 127,6 miliona KM, a većinom se odnosi na smanjenje kratkoročne strane aktive. Domaća pasiva je povećana u apsolutnom iznosu za 255,2 miliona KM. Ovo povećanje se uglavnom odnosi na povećanje depozita nevladinog sektora 557,8 miliona KM, dok je kod vladinog sektora zabeleženo smanjenje depozita od 302,5 miliona KM, u posmatranom jednogodišnjem periodu.

4. Krediti

Tokom 2009. smanjen je nivo kreditnih aktivnosti komercijalnih banka u BiH, i to je nastavak trenda koji je počeo krajem 2008. Usled globalne ekonomske krize potrošnja je smanjena, kao i obim aktivnosti domaćih privatnih preduzeća, što je uticalo na smanjenje potražnje za novim kreditima. Istovremeno je došlo i do zaoštravanja kreditnih uslova i rasta kamatnih stopa. Pored ovoga, povećano je i neredovno servisiranje obaveza klijenata, te su banke veću pažnju dale izloženosti kreditnom riziku. Ukupni krediti svih sektora na kraju 2009. iznosili su 14,10 milijardi KM, što je niže za 455,7 miliona KM (3,1%) u odnosu na kraj 2008.

Grafikon 1. Ukupni krediti - sektorska struktura (na kraju godine)

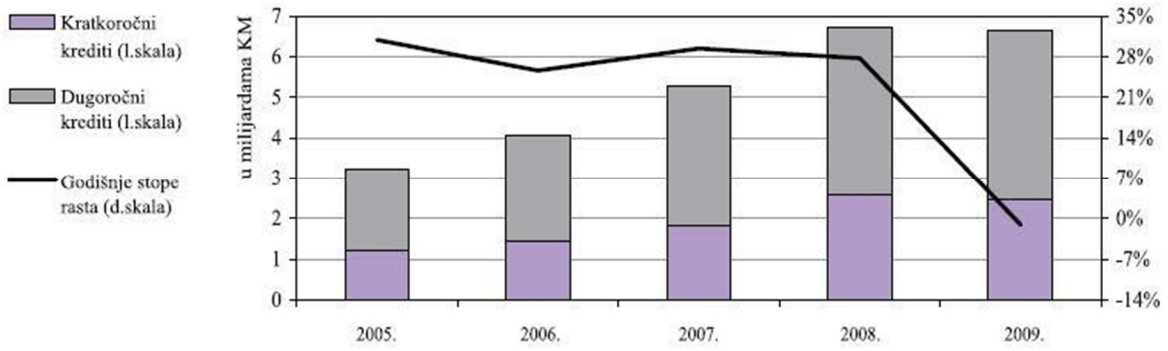

Izvor: CBBIH

Posmatrano prema strukturi potraživanja, najveći deo se odnosi na privatna nefinansijska
preduzeća (47,25%), čiji je udeo povećan tokom 2009, zatim na domaćinstva (44,7%), čiji je udeo smanjen u 2009. u odnosu na 2008. Na sektor vlade se odnosi mali deo (oko 2%) ukupnih
potraživanja. U 2009. došlo je do smanjenja potraživanja u svim sektorima, pa je na kraju godine zabeležen pad potraživanja. Ukupna potraživanja od nevladinog sektora su niža za 3,8% na kraju 2009. u odnosu na kraj 2008, dok je godišnja stopa rasta na kraju 2008. bila 20,9%.

Ukupna potraživanja od privatnih nefinansijskih preduzeća stagnirala su tokom 2009. i u decembru 2009. iznose 6,66 milijardi KM, što je niže za 73,1 milion KM ili 1,1% u odnosu na kraj 2008. Potraživanja od nefinansijskih javnih preduzeća iznosila su 647,6 miliona KM na kraju 2009. i viša su za 9,2 miliona KM ili 1,4% u odnosu na kraj 2008. Posmatrano prema ročnoj strukturi, intenzivnije smanjenje je zabeleženo kod kratkoročnih kredita privatnim preduzećima. Kako je u decembru 2008. ova vrsta kredita imala najvišu do tada zabeleženu godišnju stopu rasta od 42,6%, u 2009. je znatno smanjena i niža je za 47,7 procentnih poena u decembru 2009. u odnosu na 2008. Dugoročni krediti privatnim preduzećima imali su nešto umereniji rast tokom 2009. u odnosu na prethodne godine i iznose 4,19 milijardi KM na kraju godine, što čini 63% ukupnih potraživanja ovom sektoru. Godišnja stopa rasta u decembru je iznosila 1,4%, što je niže za 18,5 procentnih poena u odnosu na decembar 2008.

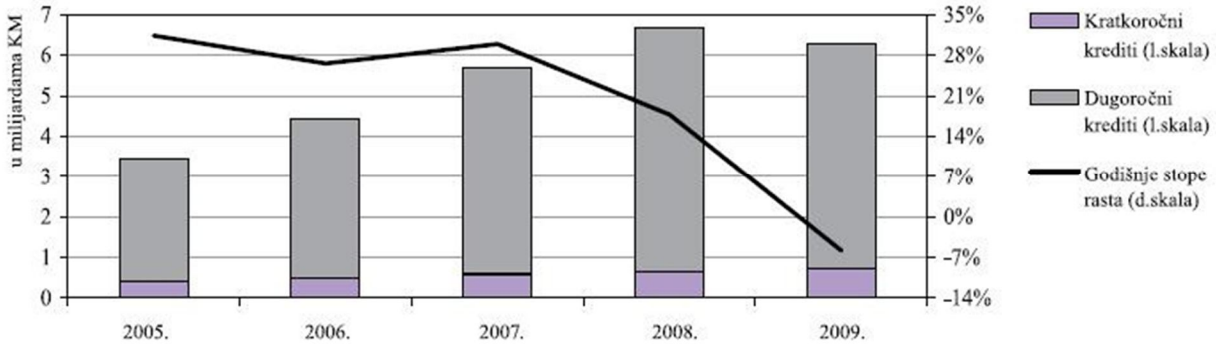
Grafikon 2. Krediti privatnim preduzećima

Izvor: Eurostat, Nacionalne centralne banke

Ukupna potraživanja od sektora domaćinstava na kraju 2009. iznose 6,30 milijardi KM, što predstavlja smanjenje od 391,8 miliona KM ili 5,9% u odnosu na kraj prethodne godine. Posmatrano prema ročnoj strukturi, na godišnjem nivou najveće smanjenje je zabeleženo kod dugoročnih kredita domaćinstvima, čiji je udeo 88,7% u ukupnim kreditima ovom sektoru. Na kraju 2009. ovi krediti iznose 5,59 milijardi KM. Prema strukturi plasiranih kredita stnovništvu , najveći procenat, 67,3% iznosa kredita se odnosi na potrošački nenamenski, zatim oko 24,5% kredita na kupovinu ili izgradnju novih i kupovinu postojećih stambenih jedinica, dok se 4,6% kredita odnosi na pokretanje vlastitog biznisa, a 2,4% na potraživanja po kreditnim karticama i ispod 1% za kupovinu automobila.

Grafikon 3. Krediti stanovništvu

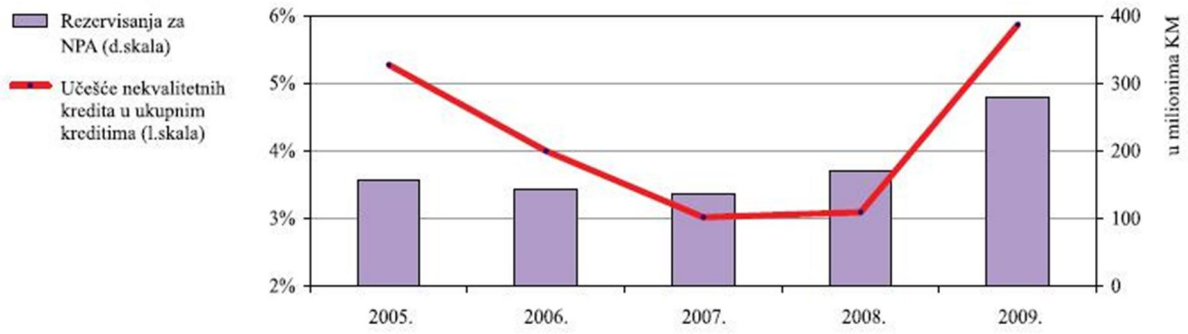
Izvor: CBBIH

5. Kvalitet aktive banaka

Kvalitet aktive banaka se znatno pogoršao kao posledica slabljenja kreditne sposobnosti zajmoprimaca. Učešće nekvalitetne aktive banaka (NPA, kategorisane kao C, D, E) poraslo je sa
2,16% u 2008. na 3,92% u 2009. Do najvećeg pogoršanja kvaliteta aktive došlo je kod banaka
u stranom vlasništvu, sa 2,09% na 3,92%. Nekvalitetna aktiva se najvećim delom (98,1%) sastoji od nekvalitetnih kredita, tj. kredita koji imaju kašnjenja u otplati i negativno utiču na kreditni portfolio banaka.

Ukupna vrednost nekvalitetnih kredita klasifikovanih u kategorije C, D, E iznosi 792,4 miliona KM na kraju 2009, što predstavlja povećanje od 358,4 miliona ili 54,8% u odnosu na 2008. Učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima poraslo je sa 3,09% u 2008. Na 5,87% u 2009. Vrednost nekvalitetnih kredita čini 3,85% ukupne aktive u 2009. Porastom nekvalitetne aktive banaka (NPA, kategorisane kao C, D, E), došlo je i do porasta rezerviranja, a koji mogu biti potencijalni gubici u narednom periodu, čiji je prikaz dat na sledećem grafikonu.

Grafikon 4. Učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima i rezerviranja za NPA

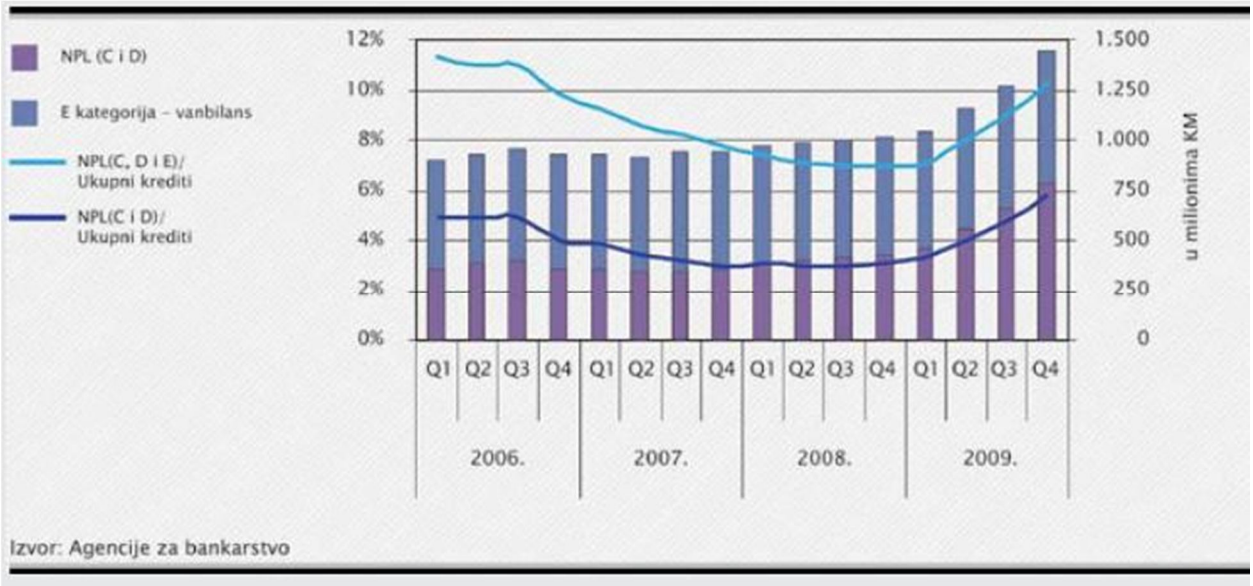

Izvor: Agencija za bankarstvo BIH

Indikatori kvalitete aktive zabeležili su dvostruko pogoršanje svojih vrednosti u odnosu na kraj 2008. Na osnovu podataka o vanbilansnoj evidenciji banaka koje su dostavljene od strane agencija za bankarstvo izračunat je omjer nekvalitetnih prema ukupnim kreditima koji uključuje i E kategoriju. Nekvalitetni krediti prema ukupnim (uključujući E kategoriju) na kraju 2009. iznose 10,2%, što je za 3,3 procentnih poena više u odnosu na kraj 2008. Ovde treba napomenuti da nekvalitetni krediti prema propisima agencija za bankarstvo uključuju samo kategorije aktive klasifikovane kao C

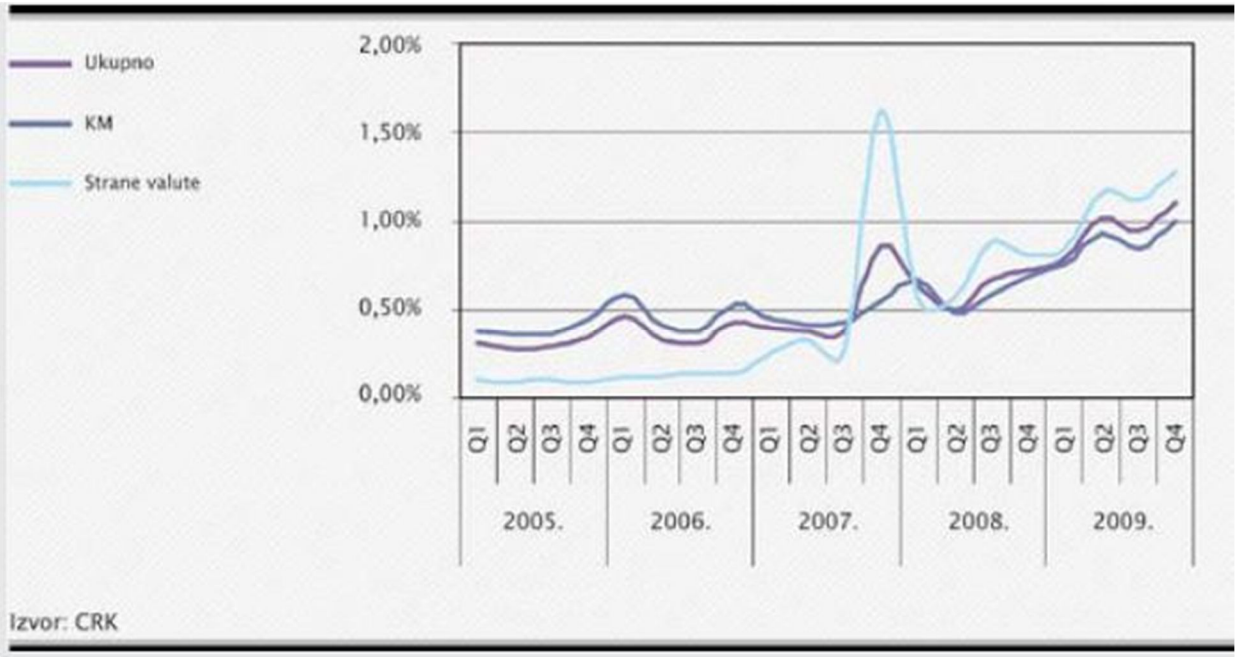
(podstandardna aktiva) i D (sumnjiva aktiva), dok su banke dužne stavke aktive klasifikovane kao E kategorija (gubitak) voditi vanbilansno, te je samim tim vrednost navedenog indikatora znatno niža.

Grafikon 5. Nekvalitetni prema ukupnim kreditima

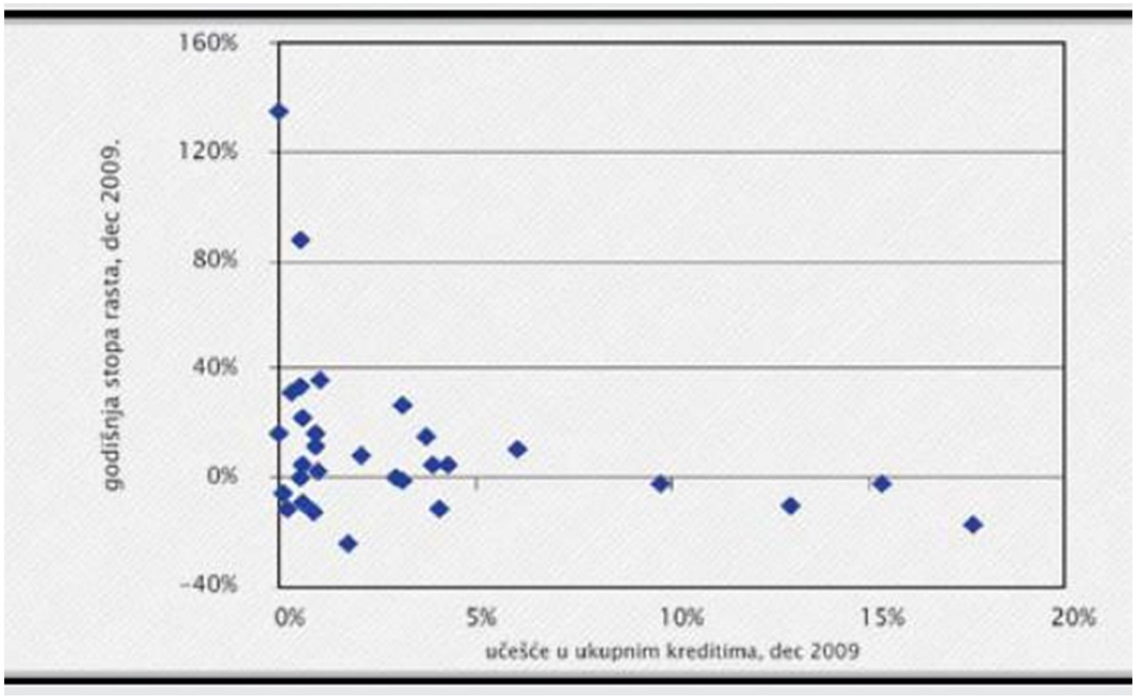
Povećanje kamatnih stopa u poslednjem kvartalu 2008. nije bio jedini uzrok smanjenju plasmana u 2009. Slaba ekonomska aktivnost i rast nezaposlenosti rezultirali su i znatnim slabljenjem potražnje za kreditima, prvenstveno dugoročnim kreditima stanovništva. Pored navedenog i banke su korigovale dosadašnju percepciju kreditnog rizika na više, što je rezultiralo oštrijim kriterijima za odobravanje novih kredita. Procenat kredita koji su postali rizični za naplatu (engl. default rate) već nekoliko godina ima trend rasta.

Grafikon 6. Broj nekvalitetnih prema broju ukupnih kredita

Kreditna aktivnost banaka je bila dosta neujednačena tokom 2009. Četiri od pet banaka s najvećim udelom u ukupnim kreditima na kraju 2009. zabeležilo je pad kreditne aktivnosti u odnosu na prethodnu godinu. Najveći broj banaka sa učešćem u ukupnim kreditima do 5% zabeležile su pozitivan rast kredita. Iako je znatan broj banaka iz ove grupe zabeležio visoke godišnje stope rasta kredita prvenstveno zbog niske osnove, ipak je zabrinjavajuće što komercijalne banke imaju vrlo različitu percepciju rizika. Pet najaktivnijih kreditnih banaka je zabeležilo smanjenje kreditnog portfolija (681,16 miliona KM u odnosu na decembar 2008), pri čemu je njihovo učešće u ukupnim kreditima smanjeno za 2,76 procentnih poena na 61,8%. U istom periodu, banke koje su imale jako malu osnovu zabeležile su znatan rast kreditne aktivnosti u periodu pogoršanja makroekonomske slike zemlje, što može ukazivati na nerealnu procenu rizičnosti klijenata.

Grafikon 7. Kreditna aktivnost banaka

Izvor: CBBIH

Prema podacima, porast dugoročnih kredita prethodio je rastu cena nekretnina, što može ukazivati na tržišnu vrednost nekretnina iznad fer vrednosti. Problem koji se može javiti kod ovakvih situacija je precenjenost nekretnina koje su stavljene pod hipoteku. Tržište nekretnina je dosta malo i šokovi, poput pada vredosti cena nekretnina (koji je već evidentan u zemljama Baltika) ili nemogućnost uredne otplate dugovanja kod dela stanovništva, mogu imati ozbiljne posledice po stabilnost bankarskog sektora. Osoba s prosečnim primanjima i dugoročnim stambenim kreditom u BiH, na ime otplate anuiteta, utrošila je 47,1% svojih godišnjih primanja u 2009. Da bi se dobila potpuna slika o ozbiljnosti nivoa zaduženosti stanovništva, potrebno je naglasiti da u analizu nije uključen deo nenamenskih kredita koji se koristio za sufinansiranje, valutna klauzula36, te dugovanja prema kreditima sa ostalim rokovima dospeća. Raspoloživi dohodak stanovništva umanjen je porastom troškova života, a dodatno opterećenje predstavljaju izmene u obračunu poreza na ukupan prihod građana u FBiH i smanjenje primanja budžetskih korisnika.

Tabela 4. Krediti stanovništvu, ročna i valutna struktura ostatka duga - u hiljadama -

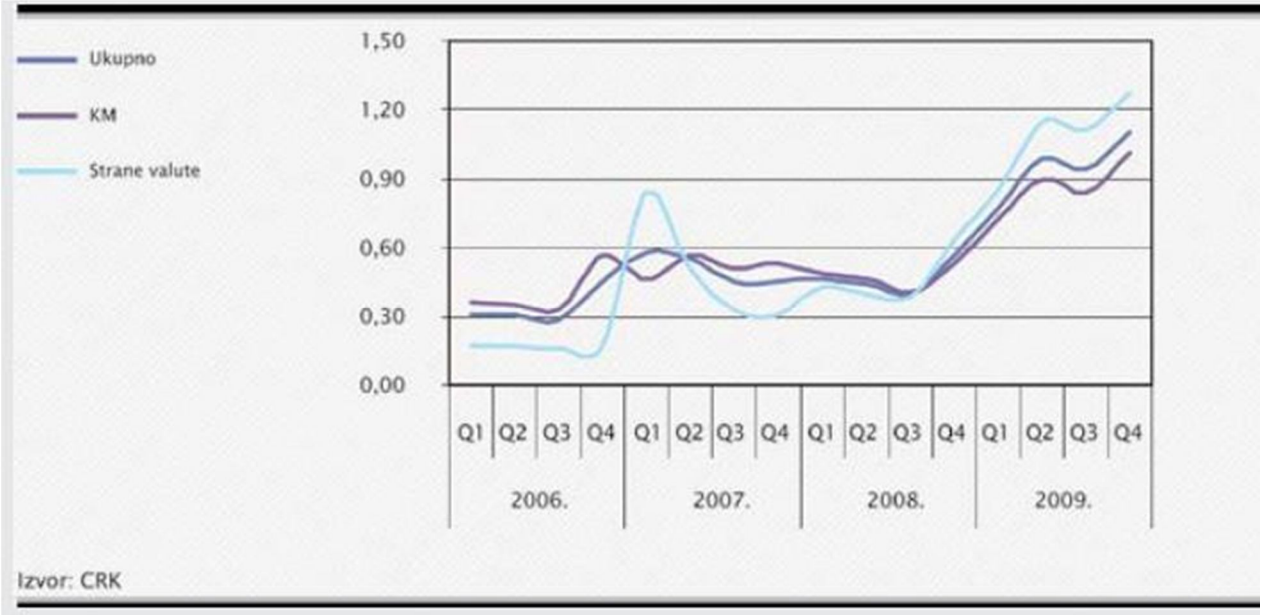
Ročnost	Ostatak duga				
	KM	EUR	CHF	USD	UKUPNO
do 1 godine	45.534	7.536	0	0	53.070
1 – 3 godine	203.705	132.406	66	19	336.196
3 – 5 godina	542.402	222.419	6.522	0	771.343
5 – 10 godina	1.393.558	922.477	45.694	0	2.361.729
preko 10 godina	905.573	870.860	384.398	0	2.160.831
UKUPNO	3.090.771	2.155.698	436.681	19	5.683.169

Tabela daje pregled ročne i valutne strukture klasičnih kredita stanovništvu prema podacima CRK na kraju decembra 2009.

Broj kredita stanovništvu koji su reklasifikovani iz kategorija A i B u kategorije C, D ili E je u porastu u posljednje dve godine, a naročito je izražen u segmentu kredita u stranim valutama. U odnosu na kraj 2008, omer novih nekvalitetnih kredita prema ukupnim kreditima u četvrtom kvartalu 2009. je udvostručen.

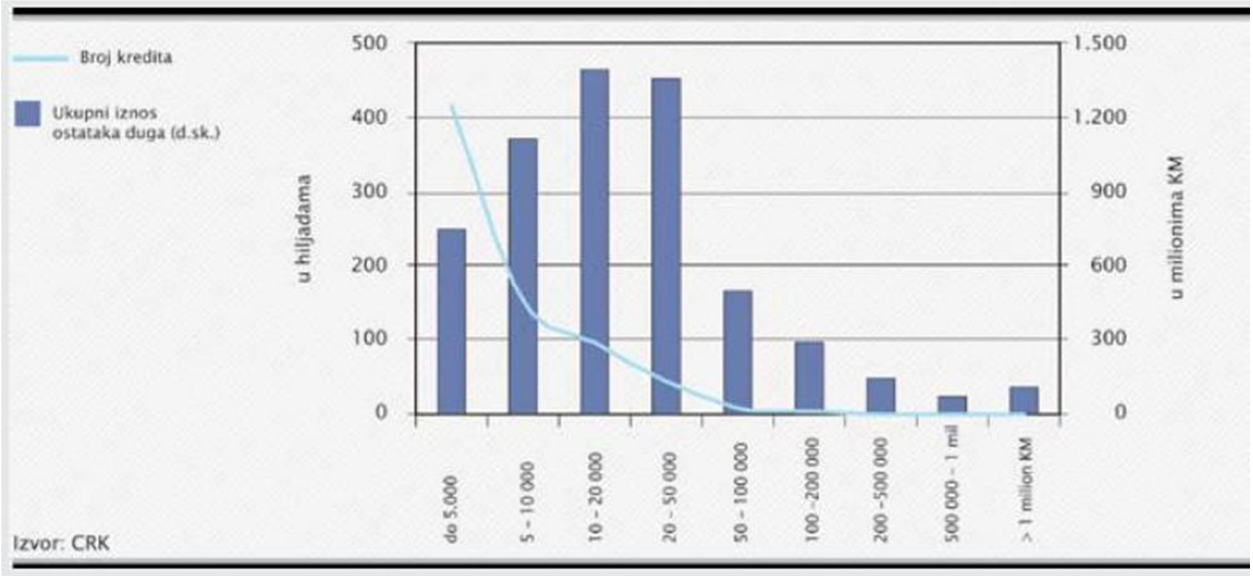
Učešće od 1,1% broja novih nekvalitetnih u broju ukupnih kredita na kraju 2009. možda se ne čini preterano visoko, ali odgovara broju od 9.791 kredita stanovništvu koji je reklasifikovan u jednu od NPL kategorija. Poređenja radi, broj kredita stanovništvu koji je bio reklasifikovan u NPL na kraju 2005. bio je više nego šest puta manji. Tokom cele 2009. u NPL je reklasifikovano 34.613 kredita.

Grafikon 8. Procenat broja novih kredita stanovništvu klasifikovanih kao nekvalitetni

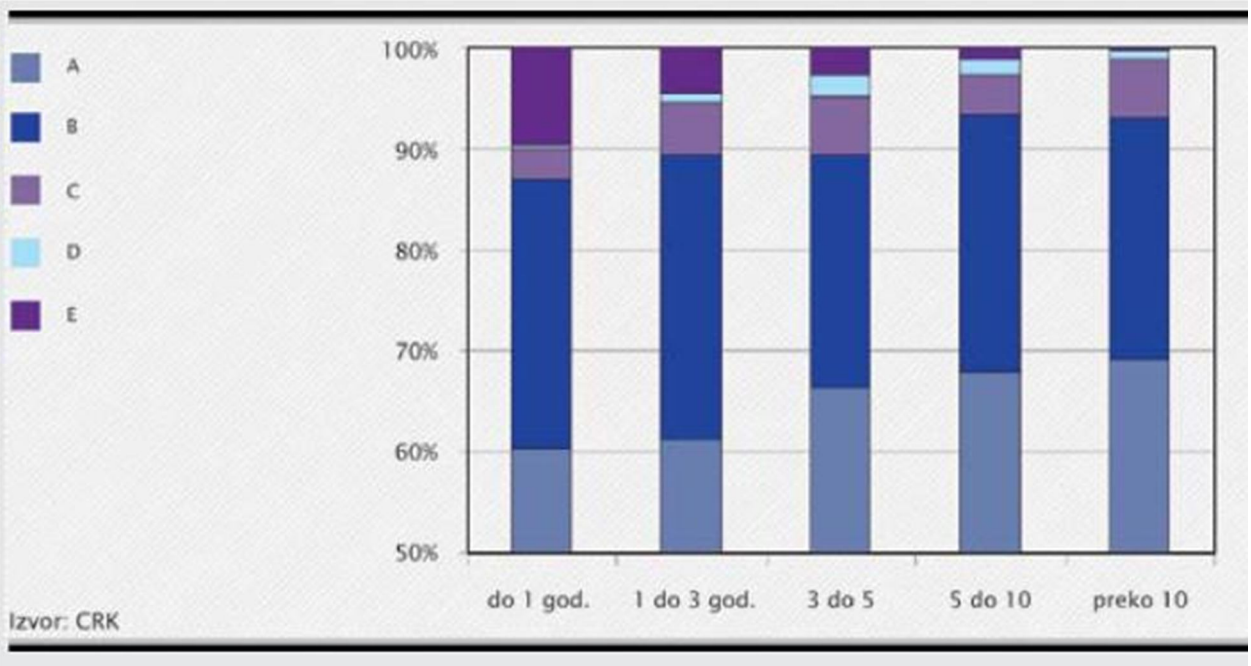
Prema CRK, prosečno stanje duga po jednom kreditu fizičkim licima na kraju 2009. je iznosilo 7.919 KM, što je za 1,05% više u odnosu na decembar 2008. Gotovo nepromenjena vrednost prosečnog kredita stanovništvu u odnosu na prethodnu godinu rezultat je znatnog smanjenja broja kredita (7,7%), uz porast zaduženosti kod preostalog broja aktivnih kredita. Distribucija kredita fizičkim licima prema ostatku ročnosti pokazuje da je najveći broj odobrenih kredita (57,7% ukupnog broja) u iznosu do 5.000 KM, dok je najveći ostatak duga u kategorijama kredita od 10.001- 20.000 KM (24,3% ukupne vrednosti ostatka duga) i 20.001 - 50.000 KM (23,8% ukupne vrednosti ostatka duga). Od ukupnog broja kredita stanovništvu, čak 92,3% su krediti sa ostatkom duga do 20.000 KM, a njihova ukupna vrednost je 56,7% ukupnog ostatka duga. Krediti stanovništvu sa ostatkom duga preko 200.000 KM su, najverovatnije, krediti privatnim poduzetnicima i čine 0,1% ukupnog broja kredita i 3,8% ukupne vrednosti ostatka duga.

Grafikon 9. Distribucija kredita fizičkim licima

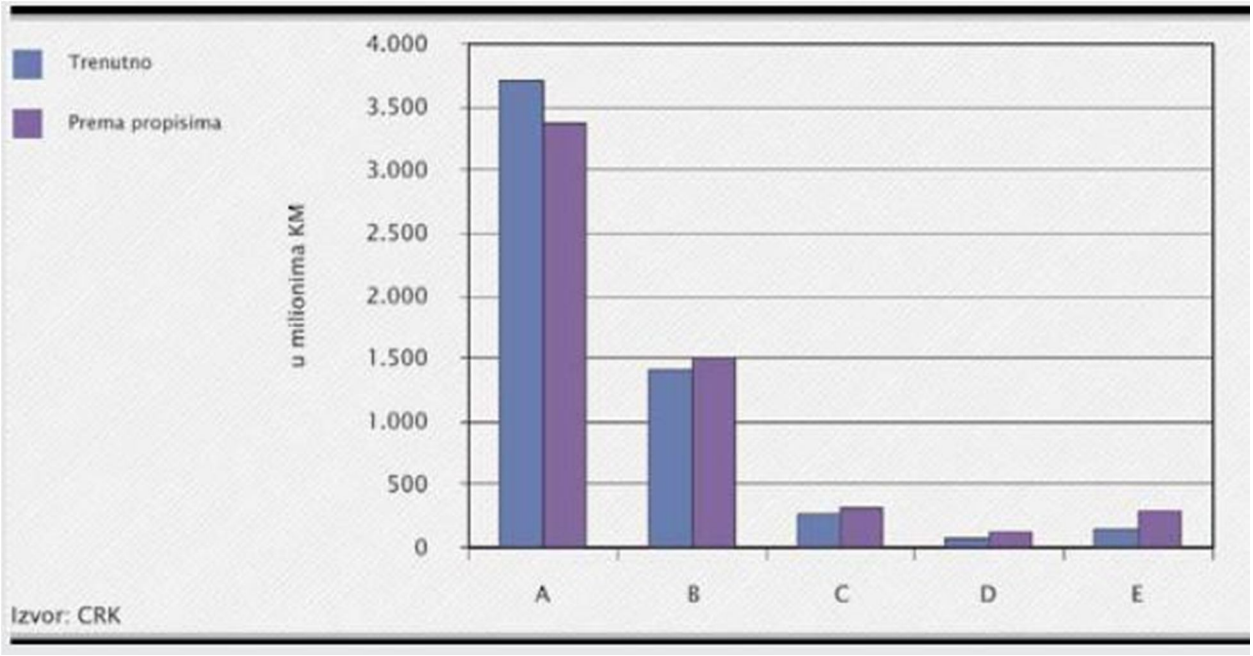
U odnosu na 2008. zabeležen je znatan porast učešća NPL u svim posmatranim kategorijama ročnosti. Grafikon 10. ilustruje da i u 2009. najveće učešće NPL imaju krediti s dospećem do godinu dana (13% posmatrane kategorije). U odnosu na 2008, učešće NPL u ovoj kategoriji ročnosti je povećano za četiri procentna poena. U odnosu na prethodnu godinu, najznačajniji porast NPL zabeležili su krediti s ročnošću od 1 do 3 godine (5,1 procentni poen) i krediti s ročnošću od 3 do 5 godina (5,6 procentnih poena). Krediti s kraćim rokom dospeća i dalje su najčešće u KM, dok s ročnošću raste i učešće kredita u stranim valutama.

Grafikon 10. Klasifikacija i ročnost kredita pravnim licima

Klasični krediti čine najveći deo potraživanja banaka od ovog sektora i stoga se na njima i bazira većina analiza osjetljivosti. Podaci CRK ukazuju na određene nedostatke u klasifikaciji kredita pravnim licima.

Grafikon 11. Klasifikacija kredita pravnim licima

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Proces deregulacije bankarskog sektora kod nas izjednačio je načine poslovanja naših banaka sa bankama koje funkcionišu u razvijenim zemljama. Naime, jaka tržišna utakmica koja se vodi u cilju zauzimanja što većeg dela tržišta navela je banke da sve svoje postupke prethodno dobro procene i analiziraju. U slučaju grešaka može doći do potpune propasti tj. do stečaja banke.

Obzirom da kreditiranje predstavlja nejveći izvor prihoda banaka kod nas (pa i u svetu), onda je logično da se pažnja bankarskog menadžmenta usmerava baš u ovu oblast bankarstva. Nema više odobravanja kredita po sistemu partijske direktive, već se u svaki kreditni aranžman ulazi sa dobrom prethodnom pripremom i kreditnom analizom zajmotražioca.

S tim u vezi proces odobravanja kredita nije ni malo jednostavan. Dobar kreditni referent mora svoj posao procene kreditne sposobnosti zajmotražioca da odrađuje sa velikim entuzijazmom i predanošću, jer od njegove procene zavisi da li će banka uspeti da naplati svoja potraživanja ili neće. Upravljanje rizikom kreditnog portfolija banke podrazumeva koordinaciju sredstava banke, procenu kreditnih sposobnosti zajmotražioca i određivanje načina i stepena zaštite prilikom odobravanja kredita.

Banka na osnovu kreditne sposobnosti klijenta klasifikuje svoju rizičnu aktivu u pet kategorija (A, B, C, D, E) gde svaka od njih zahteva određeno rezervisanje odnosno adekvatnost kapitala. Banka u cilju očuvanja svoje likvidnosti i solventnosti odnosno celokupnog poslovanja, mora obezbediti određen iznos rezervi odnosno kapitala koji će u slučaju nastanka kreditnog rizika pokriti gubitke banke i omogućiti joj kontinuirano poslovanje. Pokrivanje kreditnog rizika kojim se banka izlaže adekvatnim iznosom kapitala određeno je Bazelskim sporazumima I i II.

Cilj ovog rada je bio je da prikažemo upravljanje kreditnim rizikom u bankarskom poslovanju na osnovu stručne procene finansijskog stanja privrednog subjekta i stanovništva koji podnose kreditni zahtev.

Razlog pridavanja velikog značaja upravljanju kreditnim rizikom jesu negativne posledice na bankarsko poslovanje usled ne servisiranja kreditnih obaveza dužnika (glavnice i kamate pod ugovorenim uslovima). Uspešno poslovanje banaka ima pozitivan uticaj i na ekonomski i na društveni život stanovništva jedne države.

Na visinu kreditnog rizika utiče pet ključnih faktora, koje kreditni referent mora proceniti u postupku analize kreditnog zahteva. Analizom faktora kreditnog rizika procenjuje se njegova visina, a samim tim i kreditna sposobnost podnosioca kreditnog zaht

Kao zaključak na polazne hipoteze ovog rada može se izvesti da je nemoguće apsolutno eliminisati kreditni rizik, jer svaki kreditni plasman banke prati određena visina kreditnog rizika, ali moguće je adekvatnim postupkom njegovog upravljanja svesti ga na minimum.

U svim poslovnim aktivnostima banke postoje potencijalni događaji koji predstvaljaju prilike za korist ili pretnje uspehu. Dakle, efektivno upravljanje rizicima u bankarskom poslovanju jedan je od glavnih indikatora uspeha i ugleda banke.

Takođe, iz ovog rada se može videti da se banke štite od velikog kreditnog rizika, između ostalog i visokim kamatnim stopama. Po tom pitanju, naše bankarstvo je nepovoljno za nas (stanovnike), mada sa bankarske tačke gledišta to ne izgleda loše.

U razvijenim zemljama banke se utrkuju da po što povoljnijim uslovima plasiraju sredstva, dok kod nas činjenica da je potražnja za kreditima veća od ponude, dozvoljavaju bankama da postavljaju više kriterijume, a samim tim i i više kamatne stope prilikom odobravanja kredita.

Nama samo ostaje da čekamo neko bolje vreme u kojem će kreditni rizik biti znatno manji, a ponuda i potražnja za kreditima ujednačena, pa samim tim i kamatne stope na kredite neće morati biti tako visoke, što bi nam omogućilo zaduživanje po prihvatljivim kamatnim stopama.

I na kraju, treba reći da se ne mogu odrediti granice kada prestaje jedan, a nastaje drugi rizik. Samo se u slučaju ukupnog poznavanja svih propisa, koji regulišu bankarsko poslovanje i njihove dosledne primene, može govoriti o adekvatnim osnovama za uspešno upravljanje rizicima.

Krediti su neophodni za ekonomski i društveni razvoj jedne zemlje! Mora se uspostaviti poverenje među bankama i njenim klijentima!

Studija slučaja - Bankarski i finansijski sektor u BiH je, imajući u vidu sve domaće i pritiske iz inostranstva, relativno uspešno prebrodio 2009. I pored znatnog smanjenja profitabilnosti i činjenice da je devet komercijalnih banaka poslovalo s gubitkom na kraju godine, bankarski sektor je ostao adekvatno kapitalizovan. Platni promet se odvijao bez poteškoća, a očuvana je i stabilnost domaće valute. Finansijski sistem je apsorbovao sve šokove i ostao stabilan, mada postoji dosta potencijalnih rizika za naredne periode.

Shodno tome, neophodno je podizanje svesti svih učesnika u finansijskom sektoru o postojanju ovih rizika i o procikličnom karakteru finansijskih kriza, te da se pravovremeno preduzimaju mere za suzbijanje njenih posledica.

S obzirom na dominaciju komercijalnog bankarstva, tržišni rizik u BiH predstavlja daleko manju opasnost od kreditnog rizika, mada izloženost ovom riziku postaje sve značajnija. Komercijalne banke u BiH nisu bile izložene gubicima na međunarodnim tržištima kapitala zbog niskog učešća stranih vrednosnih papira. Međutim, s obzirom na smanjenu potražnju za kreditima, nedostatak kvalitetnih klijenata i višak likvidnosti banaka, u 2009. je došlo do nešto znatnijeg ulaganja banaka u vrednosne papire, te će se i ovom riziku u budućnosti morati posvetiti više pažnje. Rizik kamatnih stopa u BiH najviše proističe iz činjenice da je većina kredita koji se plasiraju u BiH odobrena s varijabilnom kamatnom stopom, čime se povećava opasnost od transformisanja ovog rizika u kreditni rizik, porastom nekvalitetnih kredita i njihovog učešća u ukupnim kreditima.

Sa ciljem smanjenja potencijalnih rizika, potrebno je raditi na daljem unapređenju bankarske supervizije, jačanju saradnje domaćih sa inostranim supervizorskim institucijama, između ostalog kroz učestvovanje u supervizorskim kolegijumima, te potpisivanju bilateralnih memoranduma o razumevanju sa supervizorima iz Austrije i Italije. Takođe, je potrebno raditi na jačanju koordinacijske uloge CBBiH u bankarskoj superviziji, te nastaviti dogradnju zakonske regulative za bankarski i finansijski sektor u celosti u skladu s Bazelskim principima i Evropskim bankarskim direktivama.

LITERATURA:

- Aragon G A „Financial Management“, Allin and Bacon, Boston 1989.
- Barać S, Hadžić M, Stakić B. i Ivaniš M. „Poslovno bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2005.
- Barjaktarović L. „Upravljanje finansijskim rizicima“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
- Bessis J. „Risk Management in banking“, John Wiley&Sons, 2002.
- Bjelica V. „Bankarstvo (teorija i praksa), Budućnost, Novi Sad, 2001.
- Brajović-Bratanović S. „Analiza i upravljanje bankovnim rizicima“, Mate, Zagreb, 2006.
- Ćirović M. „Bankarstvo“, Naučno društvo Srbije, 2007.
- Ćurčić U. „Bankarski portfolio menadžment“ Feljton, Novi Sad, 2002.
- Dragojević P. Dragutin, „Primenjena revizija u privredi i javnom sektoru“, Beograd, 2007.
- Dušanić J. „Poslovno bankarstvo“, Consseco Institut, S. Sarajevo-Beograd, 2003.
- Đukić Đ. „Upravljanje rizicima i kapitalom banke“, Beogradska berza, 2007.
- Đukić Đ.,Bjelica V.,Ristić Ž.-Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003
- Golijanin M. „Bankarstvo Jugoslavije“, Privredni pregled, Beograd, 1979.
- Greuning H. Van, Brajović S. „Analiza i upravljanje bankovnim rizicima“, Mate, Zagreb, 2006.
- Hadžić M. „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
- Ivaniš M. „Upravljanje finansijama“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
- Ivanišević M. „Poslovne finansije“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.
- Irwin R. „Credit Management Handbook“, Homewood, Illinois, 1958.
- James C. Van Horne, „Finansijsko upravljanje i politika“, Mate, Zagreb, 1997.
- Kapor P. „Bankarstvo“, Megatrend Univerzitet, Beograd, 2007.
- Krstić B. „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet, Niš, 2001.
- Pušara K. „Međunarodne finansije“, Univerzitet Braća Karić, Beograd, 2004.
- Ranković M. Jovan „Upravljanje finansijama preduzeća“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
- Risk Management Glossary- Risk and Insurance Management Society, New York 1985
- Rodić J. Filipović M. „Poslovne finansije“, Beograd, 2008.
- Rose S. P. „Menadžment komercijalnih banaka“, Mate, Zagreb, 2003.
- Stanišić M. Stanojević Lj. „Revizija u bankarstvu“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007.
- Vasiljević B. „Osnovi finansijskog tržišta“, Zavet, Beograd, 2002.

- Vaughan E., Vaughan T., Osnovi osiguranja-Upravljanje rizicima, Mate (John Wiley&Sons,Inc.), Zagreb, 1995
- Vučinić D. „Poslovne finansije“, Udruženje menadžera Srbije, Beograd, 1994.
- Vujović R., „Upravljanje rizicima i osiguranje“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009
- Vunjak. N.M. Kovačević L.D. „Poslovno bankarstvo“, Proleter, Subotica, 2002.

Ostali izvori:

- “Službeni glasnik“ Republike Srbije, br. 57/2006 i br. 116/2006
- [1] Odluka o upravljanju rizicima, „Službeni glasnik“ Republike Srbije, br. 57/2006

Elektronski izvori

- www.nbs.rs
- www.posted.co.yu/kamate.htm
- www.bis.org
- www.apr.gov.rs
- www.krediti.rs